

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Навчально-науковий інститут права
Кафедра міжнародного європейського права та порівняльного
правознавства

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА
ПРАВО НА ЖИТТЯ У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ: ВИКЛИКИ
РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ**

293 «Міжнародне право»

Студентки 4 курсу
групи П-01

Чалої К. В.

Подається на здобуття освітнього ступеня бакалавр.

Кваліфікаційна робота бакалавра містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають
посилання на відповідне джерело

(підпис здобувача)

Керівник кандидат
юридичних наук, доцент

А.С. Славко

Суми 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	9
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРАВА НА ЖИТТЯ В МЕЖАХ ЮРИСДИКЦІЇ ЄСПЛ	14
1.1. Понятійний апарат і загальні принципи права на життя	14
1.2. Роль і місце ЄСПЛ у захисті права на життя	21
РОЗДІЛ 2. ВИКЛИКИ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ ДЛЯ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ЖИТТЯ В ПРАКТИЦІ ЄСПЛ	30
2.1. Воєнний стан і обмеження прав людини.....	30
2.2. Аналіз рішень ЄСПЛ у контексті воєнного стану	39
2.3. Діяльність Червоного Хреста в Україні (на прикладі м. Суми).....	45
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ЖИТТЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	54
3.1. Рекомендації з удосконалення законодавства і практики	54
3.2. Майбутнє права на життя у контексті глобальних викликів.....	57
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67

Чала К.В. Право на життя у практиці ЄСПЛ: виклики режиму воєнного стану.

Дослідження на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» за спеціальністю 293 «Міжнародне право». – Сумський Державний Університет, Суми, 2024.

Кваліфікаційна робота бакалавра на тему «Право на життя у практиці ЄСПЛ: виклики режиму воєнного стану» виконана на 61 сторінці, має 40 джерел літератури, 1 рисунок та 1 таблицю.

Тема кваліфікаційної роботи є актуальною, адже вивчення міжнародних стандартів та практики ЄСПЛ має важливе значення для розробки рекомендацій щодо удосконалення національного законодавства та практики захисту права на життя, зокрема в умовах воєнного стану.

При виконанні роботи застосовувалися наступні методи дослідження: догматичний, порівняльно-правовий, історико-правовий, системний метод, методи аналізу та синтезу.

У першому розділі роботи «**Теоретичні аспекти права на життя в межах юрисдикції ЄСПЛ**» було досліджено понятійний апарат і загальні принципи права на життя, а також визначено роль і місце ЄСПЛ у захисті права на життя.

У другому розділі роботи «**Виклики режиму воєнного стану для захисту права на життя в практиці ЄСПЛ**» було досліджено воєнний стан і обмеження прав людини, а також аналізовано рішення ЄСПЛ у контексті воєнного стану та діяльність Червоного Хреста в Україні (на прикладі м.Суми)

У третьому розділі роботи «**Перспективи вдосконалення захисту права на життя в умовах воєнного стану**» було розроблено рекомендації з удосконалення законодавства і практики та проаналізовано майбутнє права на життя у контексті глобальних викликів.

Об'єктом дослідження є право на життя як основоположне право людини.

Предметом дослідження є практика Європейського суду з прав людини у сфері захисту права на життя в умовах воєнного стану.

Практичне значення роботи полягає в можливості вдосконалити національне законодавство в сфері захисту права на життя, сприяти підвищенню професійної кваліфікації юристів та відіграти роль в інформуванні громадськості про важливість та механізми захисту основоположного права на життя.

Дослідження виконано в рамках наукового проєкту «Механізми суспільної солідаризації в умовах криз: історичний досвід та виклики сучасності» (0123U101851) за підтримки Міністерства освіти і науки України.

Ключові слова: права людини, право на життя, законодавство, юрисдикція, порушення прав людини, воєнний стан, захист прав, правові практики, правові гарантії.

Chala K. The Right to Life in the ECHR Case Law: Challenges of the Martial Law Regime.

Research to obtain the educational and qualification level of «Bachelor» in specialty 293 «International Law». - Sumy State University, Sumy, 2024.

The bachelor's thesis on the topic “The Right to Life in the ECHR Case Law: Challenges of the Martial Law Regime” is 61 pages long, contains 40 sources of literature, 1 figure and 1 table.

The topic of the paper is relevant, since the study of international standards and practice of the ECHR is important for the development of recommendations for improving national legislation and practice of protecting the right to life, in particular under martial law.

The concept of ‘right to life’ is extremely multifaceted and encompasses a wide range of legal, ethical, social and philosophical aspects. Its protection is a cornerstone for ensuring the dignity of the individual and the realisation of other rights and freedoms, highlighting the importance of establishing effective international and national mechanisms to prevent and respond to violations.

In the context of globalisation and the growing challenges of our time, ensuring the right to life requires all countries not only to adapt their legal systems to international standards, but also to actively engage in international dialogue and cooperation to develop effective strategies to protect this most important right. Thus, the right to life is the foundation on which the integrity of human civilisation rests, and its protection is a top priority for every legal system.

The following research **methods** were used in the course of the study: dogmatic, comparative legal, historical and legal, systemic method, methods of analysis and synthesis.

Considering the structure of the paper, the first section of the work, “**Theoretical Aspects of the Right to Life within the Jurisdiction of the ECHR**”, examines the conceptual framework and general principles of the right to life, and defines the role and place of the ECHR in protecting the right to life.

The second section of the paper “**Challenges of martial law regime to the protection of the right to life in the ECHR case law**” examines martial law and human rights restrictions, as well as analyses the ECHR judgments in the context of martial law and the activities of the Red Cross in Ukraine (on the example of Sumy).

The third section of the paper, “**Prospects for Improving the Protection of the Right to Life under Martial Law**”, develops recommendations for improving legislation and practice and analyses the future of the right to life in the context of global challenges.

The object of the study is the right to life as a fundamental human right.

The subject of the study is the case law of the European Court of Human Rights in the field of protection of the right to life under martial law.

The practical significance of the work lies in the opportunity to improve national legislation in the field of protection of the right to life, to promote the professional development of lawyers and to play a role in informing the public about the importance and mechanisms for protecting the fundamental right to life.

The research reported in this paper was produced as part of the project ‘Social solidarity mechanisms in crisis: historical experience and modern challenges’ (0123U101851) with support from Ukraine’s Ministry of Education and Science.

The European Court of Human Rights (ECtHR) occupies a key position in the human rights protection system in Europe, playing a crucial role in ensuring the respect and protection of the right to life. As set out in Article 2 of the European Convention on Human Rights (ECHR), the right to life is fundamental, and States parties are obliged not only to avoid arbitrary deprivation of life but also to actively protect it. Through its case law, the ECHR contributes to the development of legal norms by setting standards for national courts of member states, and also influences the expansion of the interpretation of the right to life, in particular in terms of ensuring adequate living conditions.

Ukraine's ratification of the 1950 Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms was a landmark event that underlined the country's commitment to European human rights values and demonstrated its readiness to integrate international standards into the national legal system. Ukraine's recognition of the binding nature of the ECHR judgments is an important step towards ensuring effective protection of citizens' rights and freedoms at the international level.

The establishment of the Commission for the Execution of ECHR Judgments and the launch of the Ukrainian-language interface of the HUDOC database were significant steps towards the implementation of ECHR judgments and addressing systemic problems. The initiatives underline Ukraine's efforts to improve legal protection of citizens and compliance with international human rights obligations.

Despite the challenges posed by the political, socio-economic, and now military crisis, Ukraine has been active in protecting and promoting human rights. The development of the National Strategy for Addressing the Problem of Non-Compliance with Court Judgements and other positive developments demonstrate a commitment to overcoming existing problems and strengthening the rule of law.

The analysis of the ECHR judgments highlights the need to strengthen international justice mechanisms to protect human rights and maintain a rules-based international order, especially in the context of global challenges related to international conflicts and aggression.

The activities of the Red Cross in Ukraine and in the city of Sumy are an important example of an effective response to humanitarian needs in times of war and other emergencies. The wide range of activities of the Ukrainian Red Cross Society includes the provision of food and hygiene kits, access to clean water, support for medical facilities, assistance to the elderly and people with disabilities, reconstruction of damaged homes, psychosocial support, and efforts to re-establish ties between separated families.

Operating within the legal framework established by the Geneva Conventions and Ukrainian national legislation, and applying a structured approach to coordinating its activities at various levels, from national to local, the Red Cross has demonstrated its ability to respond quickly and effectively to a variety of humanitarian challenges. Cooperation with state authorities, international partners and local communities provides important support in the implementation of humanitarian programmes and projects.

Recommendations for improving legislation and practice on the protection of the right to life under martial law are key to upholding fundamental human rights and democratic principles despite the challenges posed by war or crisis. The importance of improving the legislation lies in the need to clearly define restrictions on the actions of the executive branch, guarantee the rights and freedoms of people, and create mechanisms for effective parliamentary control and monitoring of human rights.

In practice, the implementation of measures to create an effective early warning system, proper investigation of violations, professional development of personnel, and cooperation with international organisations play a crucial role in ensuring the protection of the right to life.

In addition, awareness-raising campaigns and support for the psychological health of the population are an integral part of a comprehensive human rights strategy.

Given the above recommendations, it is important to note that their successful implementation requires concerted efforts by the government, parliament, human rights organisations, the international community and civil society. Only by working together can significant progress be made in protecting and upholding the right to life under martial law, ensuring compliance with international humanitarian standards and strengthening the foundations of democracy and the rule of law.

The future of the right to life in the context of global challenges requires a comprehensive approach that combines efforts at the international, national and local levels to address challenges such as military conflicts, pandemics and climate change.

The war in Ukraine and the COVID-19 pandemic have highlighted the critical importance of protecting the right to life and the need to take effective measures to guarantee it. Rebuilding Ukraine, bringing war crimes perpetrators to justice, improving international security and raising awareness of the value of life will be key elements in ensuring the future of the right to life in the region.

Keywords: human rights, right to life, legislation, jurisdiction, violation of human rights, martial law, protection of rights, legal practices, legal guarantees.

ВСТУП

Постановка проблеми. Війна росії проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, спричинила масштабну гуманітарну кризу та поставила під загрозу право на життя мільйонів людей. Війна залишає за собою сліди зруйнованих міст та сіл, розбитих доль та невимовного горя. Атаки на житлові квартали, лікарні, школи та інші об'єкти цивільної інфраструктури призвели до великої кількості жертв серед мирного населення та вимушених переміщень мільйонів людей, які прагнули уникнути насильства та знайти безпеку.

Агресивні дії РФ порушують основні норми міжнародного права, включаючи правила ведення війни та захисту цивільного населення в умовах збройного конфлікту. Широко поширені випадки воєнних злочинів, такі як навмисні атаки на цивільні об'єкти, використання забороненої зброї, катування та вбивства військовополонених, вимагають негайного міжнародного реагування та притягнення до відповідальності винних осіб.

Гуманітарні катастрофи, спричинені облогою міст та перешкоджанням доступу гуманітарної допомоги, посилили страждання цивільного населення, викликавши гострі дефіцити продовольства, води, медикаментів та житла. Значна частина інфраструктури, важлива для забезпечення основних потреб населення, була знищена або пошкоджена, що поглибило кризу і створило додаткові виклики для відновлення регіонів після завершення військових дій.

В умовах війни, захист права на життя та гідність кожної людини стає невідкладним завданням для міжнародної спільноти. Підтримка України у відновленні та реконструкції, забезпечення доступу до правосуддя для жертв війни, а також утвердження принципів міжнародного права є ключовими аспектами у відповіді на виклики, що постали перед світовою спільнотою у зв'язку з цим збройним конфліктом.

Актуальність теми відображається на фоні гострої кризової ситуації, спровокованої війною РФ проти України, що мала величезний негативний вплив на основоположні права людини, зокрема на право на життя. Руйнівні наслідки цієї агресії для цивільного населення, масові порушення прав людини, включаючи масові вбивства, вимушене переміщення осіб, руйнування житлових та цивільних об'єктів, вимагають глибокого аналізу та розробки ефективних механізмів реагування та захисту.

Аналіз практики Європейського суду з прав людини в контексті захисту права на життя в умовах воєнного стану відкриває значні перспективи для вивчення міжнародно-правових норм та їх застосування. ЄСПЛ, як ключовий орган забезпечення прав людини в Європі, має багатий досвід розгляду справ, пов'язаних із порушенням права на життя, що дозволяє виявити прогалини у національних системах правового захисту та вказати на необхідність їх удосконалення.

Вивчення міжнародних стандартів та практики ЄСПЛ має важливе значення для розробки рекомендацій щодо удосконалення національного законодавства та практики захисту права на життя, зокрема в умовах, коли країна зіштовхується з викликами, пов'язаними з воєнним станом або міжнародними конфліктами. Крім того, дослідження може сприяти формуванню правових механізмів, які забезпечуватимуть ефективний захист права на життя, включаючи процедури розслідування порушень, заходи щодо притягнення до відповідальності винних осіб та відшкодування шкоди жертвам.

Ступінь розробленості теми. Варто зазначити, що в науковій юридичній літературі, починаючи з березня 2022 року, масово з'явилися перші публікації (це цілком очевидно з огляду на широкомасштабну збройну агресію), в яких наголошувалося на необхідності притягнення держави-агресора до відповідальності за певні моменти. правової бази, питання забезпечення прав людини в умовах війни тощо. Водночас окремо слід згадати низку науковців, які присвятили свої праці досліджуваній

тематиці. Наприклад, можна вказати на С. Албула (організаційно-правові засади функціонування розвідки в умовах воєнного стану [1]), І. Залевську та Г. Удренос (забезпечення інформаційної безпеки в умовах війни [6]), В. Яцковину (висвітлення міжнародних стандартів у царині забезпечення людських прав [39]) та ін. Серед закордонних дослідників варто виділити таких як В. Шабас [41], А. Шабас [42], які своїми працями значно сприяли розвитку правового розуміння та захисту прав людини в міжнародному контексті.

Не применшуючи внеску теоретиків і практиків зауважимо, проте, що особливості гарантування права на життя в умовах воєнного стану ще не знайшли всебічного висвітлення у наукових працях вітчизняних науковців.

Метою роботи є дослідження права на життя в практиці ЄСПЛ з акцентом на виклики, які виникли внаслідок режиму воєнного стану.

Завдання дослідження:

- дослідити понятійний апарат і загальні принципи права на життя;
- визначити роль і місце ЄСПЛ у захисті права на життя;
- проаналізувати воєнний стан і обмеження прав людини;
- проаналізувати діяльність Червоного Хреста в Україні (на прикладі м. Суми);
- розробити рекомендації з удосконалення законодавства і практики;
- проаналізувати майбутнє права на життя у контексті глобальних викликів.

Об'єктом дослідження є право на життя як основоположне право людини.

Предметом дослідження є практика Європейського суду з прав людини у сфері захисту права на життя в умовах воєнного стану.

Методи дослідження. У роботі застосовуються догматичний метод для систематизації юридичних норм, порівняльно-правовий для аналізу законодавства і правової практики держав світу щодо режиму воєнного стану. Історико-правовим методом ми послуговувалися для вивчення

розвитку правових інститутів. Системний метод використовувався для визначення взаємозв'язків між елементами правової системи. Також у ході дослідження використовувалися методи аналізу та синтезу для детального дослідження та об'єднання отриманих даних у цілісне дослідження.

Наукова новизна роботи полягає в комплексному дослідженні права на життя в практиці ЄСПЛ з урахуванням викликів, які виникли внаслідок режиму воєнного стану.

Практичне значення. Результати дослідження надають вагому основу для вдосконалення національного законодавства в сфері захисту права на життя, сприяють підвищенню професійної кваліфікації юристів через глибоке розуміння проблематики та міжнародної практики, а також відіграють значну роль у інформуванні громадськості про важливість та механізми захисту основоположного права на життя.

Апробація результатів дослідження. Результати роботи доповідались на XII Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики» (м. Київ, 31 травня 2024 року). Опубліковано тези доповіді:

Чала К. Право на життя у практиці ЄСПЛ: виклики режиму воєнного стану. XII Міжнародна науково-практична конференція «Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики» (31 травня 2024 року, м. Київ). Маріупольський державний університет, 2024.

Дослідження виконано в рамках наукового проєкту «Механізми суспільної солідаризації в умовах криз: історичний досвід та виклики сучасності» (0123U101851) за підтримки Міністерства освіти і науки України.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, які містять підрозділи, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 71 сторінка.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРАВА НА ЖИТТЯ В МЕЖАХ ЮРИСДИКЦІЇ ЄСПЛ

1.1. Понятійний апарат і загальні принципи права на життя

Захист права на життя є основою для забезпечення гідності кожної особи та виконання інших прав і свобод. В умовах, коли світова спільнота прагне до сталого розвитку та миру, важливо забезпечити, щоб міжнародні та національні механізми захисту прав людини були ефективними у запобіганні порушень і реагуванні на них.

У давньогрецькій та давньоримській цивілізаціях концепція права на життя асоціювалася з раціональними законами природи і не була відокремлена від моральних засад. У період Ренесансу, на тлі розвитку природно-правових теорій, відбулося вперше чітке формулювання поняття «прав людини», в межах якого право на життя було визначено як інтегральну характеристику особистості. Джон Локк, представник епохи Просвітництва, розглядав право на життя як фундаментальну характеристику існування, стверджуючи, що «людина народжується з правом на абсолютну свободу та необмежене користування усіма правами й привілеями, які надає природний закон <...> і природно наділена владою захищати свою власність, а саме своє життя, свободу та майно» [18, с. 227].

Термін «життя» знаходить застосування в різноманітних контекстах, включаючи філософське, соціальне та біологічне розуміння. З філософської точки зору, «життя» означає одну з форм існування матерії, яка виникає у результаті закономірного розвитку під певними умовами. Соціально, цей термін відображає обширний діапазон можливостей для індивіда, а також набір зобов'язань, які покладаються на державу щодо підтримки, забезпечення та захисту цього права. У біологічному аспекті, «життя»

тракується як фізіологічне існування особи чи тварини, тоді як «життєдіяльність» включає в себе виконання життєво важливих функцій, які забезпечують функціонування організму. Хал Борленд наголошує на необхідності розглядати життя не тільки як біологічне існування, але й як можливість для самореалізації особистості [2, с. 565].

У правовій доктрині поняття «життя» інтерпретується як вище нематеріальне благо, ініціювання якого відбувається з моменту фізіологічного народження дитини, що спроможна до самостійного життя, від материнського організму, та продовжується доти, доки відбувається активність головного мозку індивіда. Важливо зазначити, що концепції «право на життя» та «життя» не є ідентичними. На підставі узагальнення поглядів різних науковців, здійсненого Я. Кузьменко, відзначаємо, що «право на життя» визнається як природжене, невід'ємне право особи, що гарантоване національним законодавством та міжнародними правовими актами, яке включає можливість захисту життєвої недоторканності та свободи управління власним життям [14, с. 26-30].

Право на життя характеризується універсальністю та загальністю, оскільки воно не знає кордонів і застосовується до кожної людини, незалежно від її раси, статі, національності чи будь-яких інших критеріїв. Право на життя залишається незмінним і постійним, не підлягає обмеженням чи змінам у залежності від соціальних, політичних чи економічних обставин. Реалізація права на життя відбувається безпосередньо і об'єктивно, тобто кожна особа має можливість жити без страху стати об'єктом несправедливого втручання в своє життя, як з боку держави, так і інших індивідів або груп. У світлі цього, право на життя лежить в основі правової системи будь-якої держави та міжнародних правових норм, вимагаючи від усіх юридичних суб'єктів поваги, захисту та підтримки цього фундаментального права. Його непорушність і значення для забезпечення гідності та цілісності людського існування роблять право

на життя ключовим елементом у розробці та реалізації всіх аспектів прав людини.

Право на життя зазнало еволюційного розвитку, проходячи через складні етапи, які увінчалися юридичним визнанням у Декларації незалежності Сполучених Штатів Америки у 1776 році, де проголошено: «<...> всі люди створені рівними та наділені їхнім Творцем певними невідчужуваними правами, до числа яких належать життя, свобода і прагнення до щастя» [4]. Універсальність та природний характер такого права акцентуються в ряді міжнародно-правових актів, включаючи Статут Організації Об'єднаних Націй, який визначає захист усіх фундаментальних прав людини як одну з основних цілей Організації. Серед фундаментальних прав людини насамперед виокремлюється право на життя, що підтверджується Загальною декларацією прав людини від 10 грудня 1948 року [5], яка сьогодні вважається найавторитетнішим інтерпретаційним документом Статуту ООН [30] стосовно поняття "фундаментальні права людини".

Стаття 6 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права встановлює право на життя як інтегральне право кожної особи, яке знаходиться під захистом законодавства, від свавільного позбавлення якого ніхто не може бути усунутий. Забезпечення цього права вимагає від усіх держав-учасниць ліквідації смертної кари. Також, у статті 1 Протоколу № 6 до Європейської конвенції з прав людини та основоположних свобод, присвяченому аболіції смертної кари, констатовано, що «смертна кара відміняється і нікому не може бути призначено чи виконано таке покарання» [16; 17].

Принципи, закріплені у згаданих міжнародно-правових документах, знайшли своє втілення в конституційних нормах багатьох держав світу, свідчачи про універсальність та незаперечність права на життя як фундаментального права людини. Так, Конституція Королівства Іспанія 1978 року у своїй статті 15 проголошує, що «кожна людина має право на

життя, фізичну та моральну недоторканність і не може бути піддана катуванню чи іншому негуманному або принизливому поводженню чи покаранню», вказуючи на неприпустимість порушень цих основних прав людини [43]. Аналогічно, Конституція Японії 1946 року у статті 31 встановлює, що «ніхто не може бути позбавлений життя або свободи, або підданий будь-якому покаранню, окрім випадків, передбачених законом, що забезпечує справедливу процедуру» [44]. Основний закон Федеративної Республіки Німеччини 1949 року у пункті 2 статті 2 вказує, що «кожен має право на життя і особисту недоторканність, а свобода особи є непорушною, і будь-яке втручання у ці права можливе лише на основі закону» [31]. Наведені приклади демонструють високу цінність, яку міжнародна спільнота та національні правові системи приділяють захисту права на життя, підкреслюючи його ключове значення для забезпечення гідності та безпеки людини.

В Конституції України право на життя виражено в статті 27, яка проголошує це право як невід'ємне та захищене законом, забороняючи свавільне позбавлення життя [12]. Таке формулювання відображає фундаментальний принцип прав людини, відповідно до якого кожна особа володіє невід'ємним правом на існування, та підкреслює обов'язок держави не лише утримуватися від дій, що можуть порушити це право, але й активно діяти для його захисту.

Крім того, стаття 27 [12] наголошує на праві кожної особи захищати своє життя та здоров'я, а також життя та здоров'я інших людей від незаконних втручань, що означає в рамках української правової системи індивід наділений не тільки правом на захист від держави, але й має змогу самостійно вживати заходів для захисту свого життя і здоров'я у випадку протиправних посягань.

Таке закріплення права на життя у Конституції України [12] відображає зобов'язання держави перед своїми громадянами та міжнародною спільнотою щодо поваги та захисту основоположних прав

людини. Воно вказує на важливість життя як найвищої цінності в суспільстві та необхідність створення умов для його безпечного та гідного проживання кожною особою.

Сучасне тлумачення права на життя включає в себе ідею скасування смертної кари, що відображає загальнолюдські цінності та прогресивний розвиток правових систем. Приєднання України до Ради Європи та подальше прийняття нового Кримінального кодексу України [13] привели до остаточного скасування смертної кари в країні як форми покарання, що підкреслює зобов'язання держави перед своїми громадянами у питаннях забезпечення та захисту основоположного права людини на життя.

У своєму рішенні від 29 грудня 1999 року, Конституційний Суд України чітко вказав, що Конституція країни не містить жодних норм, які б дозволяли застосування смертної кари навіть як виняток із загального положення статті 27, яка гарантує невід'ємне право на життя кожної особи. Це рішення стало важливим юридичним та моральним кроком на шляху до захисту прав людини в Україні, підтверджуючи прихильність держави до міжнародних стандартів у сфері прав людини та зобов'язань, взятих перед міжнародною спільнотою [37, с. 188].

Ратифікацією Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року Верховною Радою України було зроблено значний крок на шляху адаптації національної правової системи до європейських стандартів у сфері прав людини. Згідно зі статтею 2 Конвенції, держава має обов'язок забезпечити право на життя, реалізуючи це зобов'язання через впровадження кримінально-правових норм, спрямованих на запобігання, припинення та покарання за злочини проти особи, заходи мають забезпечуватися через створення та функціонування державного апарату, орієнтованого на ефективну боротьбу з порушеннями права на життя.

У випадку, якщо державні органи не вжили всіх необхідних заходів для запобігання загрозі життю, про яку вони були або повинні були бути

поінформовані, виникає підстава вважати, що держава не виконує зобов'язань, передбачених Конвенцією. Таким чином, держави-учасниці несуть відповідальність за проведення ретельних та ефективних офіційних розслідувань щодо випадків позбавлення життя, здійсненого в результаті дій або бездіяльності представників влади, застосування внутрішнього законодавства, яке гарантує захист права на життя, та забезпечення відповідальності осіб, чії дії призвели до смерті.

У своєму рішенні від 29 грудня 1999 року № 11, Конституційний Суд України висловився щодо неприпустимості застосування смертної кари як форми покарання, наголошуючи, що таке позбавлення людини життя державою, навіть якщо це передбачено законодавчими положеннями, фактично призводить до анулювання невід'ємного права людини на життя і суперечить Конституції України. Суд зазначив, що Основний закон країни не містить положень, які б дозволяли смертну кару як виняток із загального принципу невід'ємності права на життя, і будь-які обмеження прав і свобод особи можуть бути введені виключно через Конституцію [25].

Також, у рішенні вказано на важливість урахування можливості судових помилок, що робить смертну кару особливо ризикованою, оскільки невинна особа може бути несправедливо покарана. Подібне покарання не відповідає основним цілям покарання і не виступає ефективним стримуючим фактором для запобігання злочинності. Водночас, у рішенні відзначено думки деяких експертів, які вважають, що відмова від смертної кари може призвести до зростання кількості тяжких злочинів, хоча ця позиція не знайшла підтримки в конституційному судочинстві.

Право на життя – надзвичайно об'ємне поняття. Воно означає, що ніхто не може бути свавільно позбавлений життя, а держава й інші суб'єкти зобов'язані визнавати та не порушувати його; держава повинна криміналізувати вбивство та відмовитися від смертної кари як засобу кримінального покарання; кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань [15, с. 17].

Мультиаспектність категорії «право на життя» є дійсно вражаючою, відображаючи її складність та важливість у правовій системі. У контексті цивільного законодавства, право на життя охоплює кілька ключових елементів, зокрема, заборону на позбавлення життя фізичної особи, захист життя та здоров'я від неправомірних втручань, використання лише дозволених законом засобів захисту, заборону проведення медичних або наукових експериментів без вільної згоди особи, особливо якщо йдеться про неповнолітніх чи недієздатних осіб, заборону задоволення прохань про допомогу у самогубстві, обмеження щодо стерилізації неповнолітніх та встановлення особливих вимог до стерилізації недієздатних осіб, а також регламентацію процедур штучного переривання вагітності, штучного запліднення та перенесення зародка.

З точки зору конституційного права, питання змісту права на життя набуває особливої актуальності. Для адекватного розуміння його правового змісту, механізмів забезпечення та охорони необхідно визначити місце цього права серед системи конституційних прав та свобод людини та громадянина [28; 38].

Вважаємо, що це передбачає не лише юридичний аналіз існуючих положень, але й глибше розуміння філософських, етичних та соціальних аспектів права на життя, його значення для індивіда та суспільства в цілому. Такий підхід дозволяє не тільки виявити існуючі прогалини в законодавстві, але й сприяє розробці ефективних механізмів захисту та регулювання цього фундаментального права.

Таким чином, поняття «право на життя» є надзвичайно багатогранним і вбирає в себе широкий спектр юридичних, етичних, соціальних та філософських аспектів. Його захист є наріжним каменем для забезпечення гідності особистості та реалізації інших прав і свобод, акцентуючи на важливості створення ефективних міжнародних та національних механізмів для запобігання порушенням і реагування на них. Історичний розвиток концепції права на життя, від античності до сучасності, підкреслює його

незмінність та універсальність як фундаментального права, невіддільного від природи людини.

Аналіз конституційного законодавства різних країн свідчить про універсальне прагнення до визнання та захисту права на життя, що знаходить відображення у відмові від смертної кари та введенні строгих обмежень на втручання в життя і тілесну недоторканність особи, що підтверджується рішеннями міжнародних судів та конституційними положеннями, які ставлять життя людини вище за будь-які юридичні норми, забороняючи будь-які форми свавільного позбавлення життя.

В умовах глобалізації та зростання викликів сучасності, забезпечення права на життя вимагає від усіх країн не лише адаптації своїх законодавчих систем до міжнародних стандартів, але й активної участі у міжнародному діалозі та співпраці для розвитку ефективних стратегій захисту цього найважливішого права. Отже, право на життя є фундаментом, на якому тримається цілісність людської цивілізації, і його захист є першочерговим завданням для кожної правової системи.

1.2. Роль і місце ЄСПЛ у захисті права на життя

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), як ключовий орган у системі захисту прав людини в Європі, відіграє фундаментальну роль у забезпеченні дотримання та захисту права на життя, яке є одним з основоположних прав, гарантованих статтею 2 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ). Ця стаття проголошує право кожної особи на життя та накладає на держави-учасниці обов'язок не тільки утримуватися від свавільного позбавлення життя, але й активно діяти з метою його захисту [9; 10].

В контексті своєї діяльності ЄСПЛ розглядає справи, що стосуються порушень права на життя, включаючи випадки ненавмисного вбивства, смерті внаслідок недбалості, використання сили правоохоронними органами, умови утримання, які призводять до смерті, та відсутність ефективного розслідування смертельних випадків. Суд здійснює детальний аналіз обставин кожної справи, враховуючи не лише текст Конвенції, але й міжнародні стандарти та практику їх застосування.

Одним з важливих аспектів юрисдикції Суду є його здатність вимагати від держав-учасниць проведення ефективних розслідувань випадків смерті, щоб з'ясувати обставини і притягнути винних до відповідальності. Це сприяє не лише відновленню справедливості у конкретних випадках, але й попередженню майбутніх порушень, підвищенню рівня довіри громадян до державних інституцій та правоохоронної системи.

Через свої рішення ЄСПЛ вносить вагомий внесок у розвиток правових норм та стандартів у сфері захисту права на життя, встановлюючи прецеденти, які служать джерелом права для національних судів держав-учасниць. Суд також активно сприяє розширенню інтерпретації права на життя, включаючи аспекти, пов'язані з обов'язком держав забезпечити належні умови життя, які не ставлять під загрозу здоров'я та безпеку осіб, особливо в умовах затримання.

17 липня 1997 року стало значущою датою в історії правової системи України, коли Верховна Рада України ухвалила Закон «Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» [23]. Цей крок не лише підкреслив прихильність України до європейських цінностей у сфері прав людини, але й засвідчив готовність країни інтегрувати міжнародні стандарти в національну правову систему [9].

Відповідно до пункту 1 згаданого Закону [23], Україна взяла на себе зобов'язання повністю визнати на своїй території дію статті 46

Європейської конвенції з прав людини. Стаття визначає обов'язковість рішень Європейського суду з прав людини для держав-учасниць без необхідності укладення спеціальної угоди. Таке положення має глибокий вплив на правозастосування в Україні, оскільки підтверджує зобов'язання країни не лише дотримуватись положень Конвенції, але й виконувати рішення ЄСПЛ, що стосуються тлумачення та застосування Конвенції [9].

Ратифікація цих міжнародних документів знаменує собою зобов'язання України перед міжнародною спільнотою щодо захисту і просування прав і свобод людини, що також засвідчує відкритість України до міжнародного діалогу та співпраці в цій важливій сфері, а також надає громадянам України можливість звертатися до Європейського суду з прав людини в разі порушення їхніх прав, гарантованих Конвенцією [9].

Після ратифікації Конвенції, Україна зобов'язалася гарантувати та захищати права та свободи громадян, викладені в цьому міжнародному документі. Відповідно до положень Закону, ухваленого 17 липня 1997 року [23], держава визнала на своїй території обов'язкову юрисдикцію Європейського суду з прав людини без необхідності укладення спеціальної угоди в усіх питаннях, пов'язаних із тлумаченням та застосуванням Конвенції [9].

Зокрема, Європейський суд з прав людини має компетенцію розглядати заяви від громадян України та юридичних осіб, зареєстрованих на території держави, які вважають, що їхні права, гарантовані Конвенцією та її протоколами, були порушені. Проте, звернення до Європейського суду з прав людини можливе лише після вичерпання усіх національних засобів правового захисту та за умови дотримання вимог прийнятності, визначених статтею 35 Конвенції [9].

Зазначені критерії включають необхідність вичерпання національних засобів юридичного захисту, подання заяви до Суду протягом шести місяців з дати остаточного рішення на національному рівні, неприпустимість розгляду анонімних заяв, відсутність розгляду заяв, сутність яких є

ідентичною до раніше розглянутих Судом або представлених до іншого міжнародного органу розслідування чи врегулювання, та неприйнятність заяв, що не містять нових фактів. Також, Суд визначає неприйнятними заяви, якщо вони вважаються зловживанням правом подання заяви, якщо вони несумісні з положеннями Конвенції [9], явно необґрунтовані або якщо заявник не зазнав суттєвої шкоди.

Дані положення є важливими для забезпечення ефективності та справедливості механізму захисту прав людини на міжнародному рівні, дозволяючи Європейському суду з прав людини концентрувати свої зусилля на найбільш значущих та принципових випадках порушення прав і свобод, гарантованих Конвенцією.

Право на індивідуальне звернення до Європейського суду з прав людини є інноваційною характеристикою, яка відокремлює його від інших міжнародних судових інституцій, традиційно розглядаючих суперечки виключно між державами. Така особливість європейської системи захисту прав людини, сформованої на основі зазначеної Конвенції, визначає її як унікальний соціальний винахід, обумовлюючи ефективність механізму забезпечення прав людини як одного з найбільш результативних у глобальному масштабі [19, с. 32-35].

Відповідно до статистики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) за 2023 рік, загалом протягом року Суд отримав 34 650 заяв (у 2022 році їх було 45 500). Це найменший показник за останні 10 років. Серед них 2 531 заяву подано проти України.

Однак неправильно вважати це свідченням високого рівня порушень прав людини в Україні. Середня кількість поданих заявок на 10 000 жителів становить 0,41, а в Україні — 0,56. Для порівняння, кількість поданих заявок на 10 000 жителів у Польщі становить 0,5, у Молдові — 2,6, у Бельгії — 1,13, у Естонії — 0,75. Тож показник України не назвеш надзвичайно високим порівняно з іншими країнами [36].

У 2023 році Суд розглянув 38 260 заяв, з яких 67% визнав неприйнятними, і лише щодо 18% виніс рішення. Тобто з 38 260 заяв рішення винесено за 6 931 заявами. У 2022 році 79% заяв були визнані неприйнятними, а у 2021 році — 76%. Таким чином, рівень відмов уже традиційно високий. Причина в тому, що більшість заяв не відповідають критеріям прийнятності суду: порушено шестимісячний строк подання заяви до Суду, заявник не вичерпав національних засобів правового захисту або ж не обґрунтував яке саме право, передбачене Конвенцією, у який саме спосіб порушене державою. Суд навіть підготував спеціальний Практичний посібник щодо прийнятності заяв, покликаний допомогти заявникам [36].

За 6 931 заявами у 2023 році винесено 1 014 рішень — частину заяв об'єднали через схожість їхнього предмета. У справах проти України винесено 130 рішень, з яких у 123 Суд визнав щонайменше одне порушення статті Конвенції. За кількістю таких рішень Україна стала другою серед усіх країн-членів Конвенції. При цьому в одному рішенні може бути зафіксовано порушення одразу кількох статей Конвенції [36].

Серед найчастіших підстав для подання скарг до Європейського суду з прав людини переважають порушення права на справедливе судочинство, належне та своєчасне виконання судових рішень, згідно із статтею 6 Конвенції, неправомірне затримання чи позбавлення волі відповідно до статті 5 Конвенції, суперечки стосовно права власності, несплата заробітної плати, жорстоке поводження, що порушує статтю 3 Конвенції, та інші питання. Щодо проблеми невиконання судових рішень, 15 жовтня 2009 року Європейський суд з прав людини виніс перше «пілотне» рішення щодо України у справі «Юрій Іванов проти України», яке набрало чинності 15 січня 2010 року. У цьому рішенні Суд встановив обов'язок України протягом року розробити механізм, який забезпечує адекватну компенсацію за невиконання або затримку виконання рішень національних судів [3, с. 69].

Майже дві третини справ, що перебувають на розгляді Європейського суду з прав людини, стосується трьох держав, включно з Україною. Україні стосуються 8750 справ у реєстрі (12,8% від загального числа). Голова Суду наголосила, що повномасштабне вторгнення не змінило загальну картину справ проти України. Вона виділила звинувачення за статтею 2 про право на життя, статтею 3 про умови тримання під вартою, статтею 5 про позбавлення волі тощо [36].

Серед цих справ, значна частина, а саме 7 898 справ, була пов'язана з порушеннями прав заявників в Автономній Республіці Крим та на території Луганської та Донецької областей, які на той час перебували під тимчасовою окупацією. Отже, бачимо, що статистика відображає масштаби викликів із захисту прав людини, з якими зіткнулася Україна в контексті анексії Криму РФ та військового конфлікту на сході країни. Також це свідчить про активність громадян та юридичних осіб в Україні щодо звернення до міжнародних правових інституцій для захисту своїх прав.

Крім того, розгляд такої значної кількості справ, пов'язаних із Україною, у Європейському суді з прав людини підкреслює важливість міжнародної правової співпраці та механізмів захисту прав людини на міжнародному рівні. Водночас, це висвітлює необхідність подальшого зміцнення правової системи України, забезпечення дотримання прав і свобод громадян, а також вироблення ефективних механізмів реагування на порушення прав людини на національному рівні.

На сучасному етапі розвитку України країна зіткнулася з серйозними викликами, обумовленими політичною та соціально-економічною кризою, що безпосередньо впливає на стан дотримання та захисту прав і свобод людини. Систематичне порушення цих прав свідчить про існуючі вади у механізмі їх захисту, а також про неефективність існуючих правових та інституційних рамок. У контексті зазначених проблем особливу актуальність набуває боротьба з корупцією, організованою злочинністю та відновлення довіри населення до державних інституцій.

Однак, незважаючи на виявлені проблеми, важливо відмітити певні позитивні зрушення, спрямовані на покращення ситуації у сфері захисту прав людини. Значущим кроком у цьому напрямку стало створення Комісії з питань виконання рішень Європейського суду з прав людини. Функціонування цієї Комісії стало важливим чинником ефективної координації дій органів державної влади щодо імплементації рішень Європейського суду з прав людини, стосовно яких Україна виступала як відповідач.

Діяльність Комісії спрямована на вирішення системних та структурних недоліків, які були виявлені в рішеннях ЄСПЛ. Це, у свою чергу, сприяло розробці та поданню законопроектів, які мають на меті забезпечити виконання рішень Суду. Така злагоджена робота Уряду дозволила Комітету Міністрів Ради Європи припинити нагляд за виконанням значної кількості рішень Європейського суду з прав людини у справах проти України, зокрема, за 1 129 рішеннями.

Таким чином, даний процес не лише свідчить про зростаючу ефективність української держави у сфері захисту прав людини на міжнародному рівні, але й підкреслює важливість подальших зусиль для зміцнення правової держави, забезпечення верховенства права та підвищення довіри громадян до державних інституцій. Водночас, це нагадування про необхідність продовження реформ, спрямованих на подолання корупції, зміцнення правосуддя та створення умов для повноцінного захисту та реалізації прав і свобод кожного громадянина.

У відповідь на триваючу проблематику невиконання рішень судів, зокрема в ситуаціях, коли боржниками виступають державні органи чи державні підприємства, установи та організації, Україною було розроблено та схвалено «Національну стратегію розв'язання проблеми невиконання рішень судів на період до 2022 року». Стратегія разом із детально розробленим Планом заходів щодо його реалізації, визначає комплексний підхід та конкретні кроки, спрямовані на вирішення цієї нагальної

проблеми, що має суттєвий вплив на ефективність правосуддя та довіру громадян до судової системи. Виконання стратегії продовжено до 2025 року [7].

Окрім цього, в контексті покращення доступу до рішень Європейського суду з прав людини та сприяння їх виконанню на національному рівні, однією з важливих ініціатив стало створення та запуск україномовного інтерфейсу бази даних HUDOC Європейського суду з прав людини. Завдяки цьому кроку забезпечується краще розуміння правових принципів та практик ЄСПЛ, що, у свою чергу, сприяє підвищенню ефективності захисту прав людини в Україні.

Реалізація зазначеної Національної стратегії та введення у дію україномовного інтерфейсу бази даних HUDOC є виразом зобов'язання України до дотримання міжнародних зобов'язань у сфері прав людини та прагнення до інтеграції європейських цінностей, заходи не тільки спрямовані на подолання існуючих викликів у сфері виконання судових рішень, але й покликані зміцнити правову державу, підвищити рівень правової обізнаності населення та забезпечити ефективний захист прав і свобод кожного громадянина [7].

Таким чином, Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) займає ключове місце у системі захисту прав людини в Європі, відіграючи вирішальну роль у забезпеченні дотримання та захисту права на життя. Як виражено в статті 2 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ), право на життя є фундаментальним, а держави-учасниці зобов'язані не лише уникати свавільного позбавлення життя, але й активно діяти для його захисту. Через свою практику ЄСПЛ сприяє розвитку правових норм, утверджуючи стандарти для національних судів держав-учасниць, а також впливає на розширення інтерпретації права на життя, зокрема в аспектах забезпечення належних умов життя.

Ратифікація Україною Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини 1950 року стала знаковою подією, що підкреслила

прихильність країни до європейських цінностей у сфері прав людини та засвідчила готовність до інтеграції міжнародних стандартів в національну правову систему. Визнання Україною обов'язковості рішень ЄСПЛ є важливим кроком на шляху до забезпечення ефективного захисту прав та свобод громадян на міжнародному рівні.

Значущим кроком у напрямку виконання рішень ЄСПЛ та вирішення системних проблем стало створення Комісії з питань виконання рішень ЄСПЛ та запуск україномовного інтерфейсу бази даних HUDOC. Ініціативи підкреслюють зусилля України щодо покращення правового захисту громадян та відповідності міжнародним зобов'язанням у сфері прав людини.

Незважаючи на виклики, пов'язані з політичною та соціально-економічною, а зараз вже і військовою кризою, Україна демонструє активність у напрямку захисту та просування прав людини. Розробка «Національної стратегії розв'язання проблеми невиконання рішень судів» та інші позитивні зрушення свідчать про прагнення до подолання існуючих проблем і зміцнення правової держави.

Висока активність громадян та юридичних осіб України в зверненнях до ЄСПЛ, а також значна кількість рішень Суду, що стосуються України, підкреслюють важливість міжнародної правової співпраці та ефективних механізмів захисту прав людини. Водночас, це вказує на необхідність подальшого зміцнення національної правової системи, забезпечення дотримання прав і свобод громадян, а також розробки ефективних механізмів реагування на порушення прав людини на національному рівні.

РОЗДІЛ 2. ВИКЛИКИ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ ДЛЯ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ЖИТТЯ В ПРАКТИЦІ ЄСПЛ

2.1. Воєнний стан і обмеження прав людини

Згідно з Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [21], воєнний стан – це спеціальний правовий режим, що може бути запроваджений на території України або в певних її районах у випадку армійської агресії чи загрози нападу, що ставить під ризик державну незалежність України та її територіальну недоторканність та передбачає наділення відповідних державних органів влади, військового керівництва, військових адміністрацій та органів місцевого самоврядування повноваженнями, критично важливими для протидії загрозам, відбиття армійської агресії та забезпечення національної безпеки, усунення ризиків для державної незалежності України та її територіальної цілісності. Режим також передбачає тимчасове обмеження конституційних прав і свобод особи та громадянина, а також прав та законних інтересів юридичних осіб, обумовлене існуючою загрозою, із встановленням терміну цих обмежень.

Правова основа для запровадження воєнного стану визначена Конституцією України [12], Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [21] та указом Президента України про запровадження воєнного стану на території України або у її окремих районах, який отримує схвалення Верховною Радою України [20].

З огляду на військову агресію фр проти України, указом Президента України № 64/2022 було запроваджено воєнний стан з 05:30 24 лютого 2022 року на термін 30 днів [20].

Термін дії воєнного стану на території України продовжено рішеннями Президента України, зокрема указами від 14 березня 2022 року

№ 133, від 18 квітня 2022 року № 259, від 18 травня 2022 року № 341, від 12 серпня 2022 року № 573, від 7 листопада 2022 року № 757, від 6 лютого 2023 року № 58, від 1 травня 2023 року №254. 09.05.2024 Президент України підписав Закон «Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» № 3684-IX від 08.05.2024, де воєнний стан продовжено до 12.08.2024 [22].

Отже, із запровадженням воєнного стану в Україні передбачається тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб. Такі заходи здійснюються під час дії правового режиму воєнного стану, встановленого відповідно до законодавства, зокрема Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та Указу Президента України, однак метою операції є виключно забезпечити національну безпеку та обороноздатність у разі збройної агресії чи загрози серйозного нападу.

До переліку прав, які тимчасово обмежуються, входять: недоторканність житла, таємниця листування, телефонних розмов, телеграм та інших повідомлень, невтручання в особисте і сімейне життя, свобода пересування, право на свободу думки і вираження поглядів, право на брати участь у громадських заходах. Право на управління державними справами, право на мирні зібрання, право володіти, користуватися та розпоряджатися особистим майном, право на підприємницьку діяльність, право на працю, право на страйк та право на освіту [21].

Такі обмеження встановлюються з метою забезпечення ефективної оборони країни, захисту національної безпеки, підтримання громадського порядку і здоров'я людей під час дії воєнного стану. Вони повинні бути пропорційними обставинам і не повинні перевищувати межі, необхідні для досягнення конкретних цілей. Застосування та обсяг цих обмежень регулюються відповідними нормативно-правовими актами, що забезпечують правову визначеність та захист основних прав і свобод осіб в умовах воєнного стану [21].

Обмеження прав людини, гарантованих міжнародними конвенціями, стають предметом живих дебатів у сфері міжнародного права та прав людини. Зростання глобалізації та посилення взаємодії між державами акцентують увагу на міжнародних нормах та стандартах, які регулюють ці права. У той же час, підвищується інтерес до способів захисту, виконання або обмеження цих прав на національному рівні. У цьому контексті, розуміння меж та обмежень, що можуть застосовуватись до прав людини, виокремлюється як надзвичайно важливе для забезпечення правосуддя та справедливості.

З іншого боку, знаходження балансу між індивідуальними свободами та обмеженнями, які може накласти держава, визначається як ключове. Такий баланс необхідний для захисту фундаментальних інтересів, таких як громадський порядок, національна безпека, мораль та права інших осіб. Визнання та розуміння меж цих обмежень, а також ступеню, до якого вони можуть бути застосовані без порушення основоположних прав людини, виступає суттєвим для підтримки здорового балансу в демократичному суспільстві.

У межах міжнародного права тема обмеження прав людини законність стає першою та основною вимогою, яка зазначає, що обмеження повинні мати підстави в нормативно-правових актах. Закон повинен бути ясним, доступним та прогнозованим, дозволяючи кожній особі усвідомлювати, коли та за яких умов її права можуть бути обмежені. Такий рівень прозорості служить гарантією проти арбітрарного втручання з боку державних структур.

Необхідність визначає, що обмеження прав людини виправдані лише коли вони є нагальними для досягнення легітимних цілей, таких як захист національної безпеки, підтримання громадського порядку, охорона здоров'я населення, мораль, а також права і свободи інших людей. Критерій необхідності має застосовуватися строго, аби уникнути зловживань.

Доцільність вимагає, щоб обмеження були адекватними та результативними для досягнення поставленої мети. Втручання, яке перевищує необхідний мінімум для розв'язання задачі або проблеми, вважається неприпустимим. Обмеження мають бути обґрунтованими та виправданими.

Співрозмірність як четвертий критерій забезпечує, що обмеження не перевищують необхідності для досягнення мети. Важливо, аби наслідки обмежень не виявились більш руйнівними, аніж проблема, яку держава намагається вирішити. Співрозмірність вимагає від держав обрання найменш обтяжливого способу досягнення визначених цілей [27].

В сукупності – законність, необхідність, доцільність та співрозмірність – формують основу, на якій повинні базуватися будь-які обмеження прав і свобод людини. Вони виступають як гаранті проти свавілля влади і як необхідні умови для підтримки демократичного порядку та поваги до основ людської гідності.

Коли ми говоримо про обмеження прав людини, важливо звернутися до основоположних документів, які формують правовий каркас для таких обмежень. Загальна декларація прав людини, яка була прийнята в 1948 році, встановлює загальні принципи прав людини, проте визнає можливість обмеження цих прав, зокрема у статті 29, де говориться про відповідальність кожного перед суспільством та необхідність обмежень прав задля поваги та прав інших та зустрічі справедливих вимог моралі, громадського порядку та загального благополуччя в демократичному суспільстві [5].

О. Скрипнюк, також зазначає, що обмеження прав повинні відповідати закону і бути необхідними в демократичному суспільстві, що підкреслює важливість балансу між національною безпекою та індивідуальними правами [29, с.9].

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, прийнятий у 1966 році, в статті 4 дозволяє державам вдаватися до обмежень прав у часи

надзвичайного стану, за умови, що такі обмеження не суперечать іншим зобов'язанням за міжнародним правом [16; 17].

Американська конвенція про права людини [40], в статті 27, також визнає можливість держав відступити від своїх зобов'язань за певних умов, наприклад, під час війни, загрози війни чи інших надзвичайних ситуацій, які загрожують незалежності чи безпеці держав-учасниць. Тим не менш, навіть під час таких виключних обставин, певні основоположні права, такі як право на життя та заборона тортур, залишаються непорушними.

Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод, у своїх статтях 8-11, 15 та 18, встановлює основу для обмеження прав, зазначаючи, що такі обмеження повинні бути «передбачені законом» та «необхідні у демократичному суспільстві» для досягнення легітимних цілей, таких як національна безпека, громадський порядок, запобігання злочинам, захист здоров'я чи моралі, або захист прав та свобод інших осіб [10].

Документи підтверджують загальноприйняту ідею про те, що, незважаючи на фундаментальний характер прав і свобод, вони не є безмежними та можуть зазнавати обмежень за певних обставин. Ключовим аспектом є те, що обмеження мають бути законно встановлені, справедливі, пропорційні та необхідні в контексті більш широких цілей суспільства, як-от захист прав інших осіб та підтримання громадського порядку.

Вважаємо, що в контексті прав людини надзвичайно важливим є постійний діалог між забезпеченням безпеки та захистом особистої свободи. Міжнародні документи виступають не тільки як юридична основа для країн при запровадженні обмежень, але й як моральний орієнтир, що керує діями урядів із дотриманням фундаментальних прав людини, наголошуючи на тому, що будь-яке обмеження має враховувати право кожної людини на справедливе та гуманне поводження. Європейська конвенція з прав людини, прийнята у 1950 році, стоїть як один із ключових документів у системі

захисту прав людини в Європі, окреслюючи низку основоположних прав і свобод та передбачаючи можливість їх обмеження за визначеними умовами.

Обмеження прав за ЄКПЛ мають відповідати трьом основним критеріям: законності, легітимної мети та необхідності в демократичному суспільстві. По-перше, будь-яке обмеження має бути «передбачене законом», що означає, що воно повинно мати чітку правову основу в національному законодавстві. По-друге, воно має служити одній або декільком легітимним цілям, таким як національна безпека, громадський порядок, запобігання злочинності, захист здоров'я чи моралі, або захист прав та свобод інших людей. По-третє, обмеження повинно бути «необхідним у демократичному суспільстві», що означає, що воно має бути пропорційним та необхідним для досягнення цієї мети [9].

Конвенція також зазначає, що певні права, такі як право на життя, заборона тортур та рабства, не можуть бути обмежені під жодними обставинами. Інші права, такі як свобода вираження поглядів, право на приватне життя, свобода зібрань та асоціацій, можуть бути обмежені, але тільки в межах, строго визначених Конвенцією.

Стаття 15 ЄКПЛ дозволяє державам у випадку війни або іншої надзвичайної ситуації, що загрожує життю нації, відступати від зобов'язань за Конвенцією, за винятком певних непорушних прав. Однак, навіть у таких випадках, держава має повідомити Раду Європи про відступлення та причини для цього. Отже, стаття 15 Європейської конвенції з прав людини надає державам-учасницям можливість відступу від своїх зобов'язань під час надзвичайних ситуацій, що ставлять під загрозу життя нації. Такі ситуації включають війни або інші громадські чи суспільні небезпеки, які можуть вимагати невідкладних та екстраординарних заходів для забезпечення національної безпеки та громадського порядку [9].

Згідно зі статтею 15, пункт 1, держава може вжити заходи, які відступають від зобов'язань за Конвенцією, проте такі заходи не повинні суперечити іншим зобов'язанням за міжнародним правом. Це означає, що

будь-які дії влади, які обмежують права громадян, повинні залишатися в межах правових норм та принципів, прийнятих на міжнародному рівні, і не повинні включати дискримінаційні практики [9].

Стаття 15, пункт 2, зазначає, що обмеження не можуть застосовуватися до статей 2, 3, 4 (пункт 1) і 7 ЄКПЛ, які гарантують право на життя, забороняють тортури та рабство, та засуджують покарання без закону. Це підкреслює невід'ємність певних основоположних прав, які залишаються непорушними незалежно від обставин [9].

Для забезпечення прозорості та відповідальності, стаття 15 вимагає, щоб будь-яка держава, що вирішує відступити від своїх зобов'язань, негайно повідомила Генерального секретаря Ради Європи про заходи, що вживаються, та конкретні причини цих заходів, як зазначено в пункті 3 статті 15. Також держава повинна інформувати про момент, коли заходи припиняють діяти, і Конвенція знову [9] діє в повному обсязі, що відповідає положенням пункту 4 цієї статті.

Використання виняткових повноважень за статтею 15 ЄКПЛ має бути виправданим не лише з погляду невідкладності ситуації, але й має бути строго обмеженим в часі та за обсягом впливу, з метою забезпечення, що заходи є тимчасовими та спрямованими виключно на відновлення стану, при якому повне дотримання Конвенції стане знову можливим. При цьому, важливим є збереження основних принципів правової держави та забезпечення, що навіть під час надзвичайних заходів, основоположні права і свободи, визначені як непорушні, залишаються захищеними.

Судова практика Європейського суду з прав людини підтверджує, що обмеження, введені згідно зі статтею 15, мають бути суворо відповідати критеріям пропорційності та необхідності. Отже, кожне обмеження має бути ретельно оцінене з точки зору його впливу на особисті права та свободи, а також його сумісності з демократичними принципами і стандартами прав людини, які Європейська конвенція покликана захищати [10].

Також держави мають зобов'язання не тільки повідомити про вжиті заходи, але й забезпечити належне документування та обґрунтування причин, що спонукали до таких заходів, що є критично важливим для підтримки принципу відкритості та підзвітності управління.

Проте, хоча стаття 15 надає державам можливість адаптуватися до надзвичайних ситуацій, це не дає їм вільного права на порушення зобов'язань без строгих обмежень та відповідності вищим стандартам захисту прав людини. Це створює систему балансу та контролю, що гарантує, що будь-яке відступлення від зобов'язань буде використане розсудливо та з метою захисту основних цінностей, які Конвенція прагне захистити.

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) забезпечує контроль за дотриманням Конвенції, розглядаючи справи, що стосуються можливих порушень прав, включно з питаннями про обмеження цих прав. ЄСПЛ використовує доктрину «маржі оцінки», яка дозволяє державам-учасницям мати певний простір для інтерпретації та застосування Конвенції відповідно до своїх національних потреб та обставин. Проте, цей простір не є необмеженим, і ЄСПЛ здійснює оцінку, щоб переконатися, що національні заходи обмеження є пропорційними та необхідними, а також що вони не порушують основний принцип справедливості і не ведуть до дискримінації.

Суд визнає, що обмеження прав і свобод може бути виправдане у випадках, коли існує пресинг соціальної потреби, і зазвичай надає державам перевагу у визначенні того, що є «необхідним у демократичному суспільстві». Така практика визнає компетенцію та розсудливість національних влад, одночасно забезпечуючи механізм судового нагляду для запобігання або виправлення зловживань.

Важливим аспектом обмежень є також їх оборотність. Втручання в основні права має бути не лише виправданим і пропорційним, але й оборотним, тобто держави повинні забезпечити, що обмеження можуть

бути зняті, коли їх легітимна ціль була досягнута або коли обставини, що виправдали обмеження, більше не існують.

Як бачимо, обмеження прав людини за Європейською конвенцією є складним процесом, який вимагає дотримання чітких правових норм і балансування між інтересами держави та правами індивідів. ЄСПЛ відіграє центральну роль у забезпеченні того, що держави не переходять межі дозволеного в своїх зусиллях забезпечити безпеку та громадський порядок, зберігаючи при цьому повагу до основних прав і свобод, які є кутовим каменем європейського спільноти прав людини.

Таким чином, воєнний стан і обмеження прав людини в Україні, запроваджені у відповідь на агресію та серйозні загрози державній незалежності та територіальній цілісності, становлять суттєвий виклик для забезпечення балансу між здійсненням ефективних заходів національної безпеки та захисту основоположних прав та свобод громадян. Україна, керуючись Конституцією, міжнародними зобов'язаннями та власним законодавством, прагне забезпечити, що будь-які обмеження прав вводяться законно, необхідно, пропорційно та з обережністю, враховуючи як нагальні потреби національної безпеки, так і невід'ємні права людини.

Розгляд міжнародних норм та стандартів щодо обмеження прав людини підкреслює важливість прозорості, законності, необхідності та пропорційності будь-яких таких заходів. Міжнародні документи, такі як Європейська конвенція з прав людини, надають критичні напрямки для держав щодо того, як збалансувати потреби безпеки з обов'язками захисту основоположних прав і свобод, нагадуючи, що основні права не можуть бути обмежені без чітких та виправданих причин.

Практика Європейського суду з прав людини слугує важливим джерелом юридичних інтерпретацій та оцінок, які допомагають забезпечити, що держави-члени Ради Європи дотримуються своїх зобов'язань за Конвенцією, навіть у складних умовах воєнного стану чи інших надзвичайних ситуацій.

2.2. Аналіз рішень ЄСПЛ у контексті воєнного стану

Широкомасштабне вторгнення РФ на українську територію у лютому 2022 року та ведення бойових дій проти української держави акцентували увагу на критичній потребі захисту життів українців, зміцненні державного суверенітету та відновленні порушеної територіальної цілісності через тимчасову окупацію частини територій. В результаті чого, питання забезпечення прав людини набуло надзвичайної актуальності. Військові дії, ініційовані РФ, включно із використанням методів, заборонених міжнародними конвенціями, та системним порушенням норм міжнародного гуманітарного права, спричинили масові порушення прав людини серед цивільного населення, включаючи випадки катувань, незаконного позбавлення волі, руйнування майна та інше.

У цій ситуації виявилася актуальною діяльність міжнародних організацій, зокрема, правозахисних. Роль Європейського суду з прав людини в цьому контексті виявилася надзвичайно важливою, оскільки його вплив на національну правову систему часто розглядається як ключовий аспект ефективного застосування положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Слід зазначити, що судова практика Європейського суду з прав людини охоплює рішення, що стосуються ситуацій військових конфліктів і збройних агресій. Видатним прикладом є розгляд справи «Кіпр проти Туреччини» (заява № 25781/94), у якій було визначено справедливу компенсацію у розмірі тридцяти мільйонів євро для відшкодування моральної шкоди родинам осіб, що зникли безвісти. Однак, детальний аналіз цього випадку виявляє ряд складних питань, які вимагають

ретельного розгляду в контексті захисту прав людини під час військових дій [26].

У справі «Україна проти Росії (за подіями у Криму)» Європейський суд з прав людини прийняв до розгляду заяву України і ухвалив рішення, в якому визнано, що рф несе пряму відповідальність за порушення прав і свобод людей на території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя з 27 лютого 2014 року. Суд детально розглянув обставини справи та дійшов висновку, що Росія мала ефективний контроль над вказаними регіонами, що є ключовим критерієм для визначення юрисдикційної відповідальності держави за міжнародним правом [34].

Рішення Європейського суду з прав людини має значний вплив на міжнародне співтовариство, оскільки воно підтверджує застосування норм міжнародного права до дій держави на окупованій території. Визнання рф відповідальною за порушення прав людини у Криму є важливим кроком у забезпеченні захисту прав і свобод осіб у цій території.

Судове рішення також ставить під сумнів легітимність дій росії щодо анексії Криму та надає підстави для міжнародного співтовариства активізувати свої зусилля з метою відновлення суверенітету та територіальної цілісності України.

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), 25 січня 2023 року, оголосив резолюцію, що міждержавна справа «Україна та Нідерланди проти Росії» відповідає критеріям прийнятності до судового розгляду. Аналізуючи обставини, що почали розвиватися з 11 травня 2014 року, ЄСПЛ дійшов висновку, що території, які були окуповані сепаратистськими угрупованнями, перебували під ефективним контролем Російської Федерації. Суд зазначив, що такий стан речей надає підстави для визначення юрисдикційної компетентності ЄСПЛ у розгляді даної справи, враховуючи зобов'язання держави-відповідача за міжнародними конвенціями з прав людини [35].

«Суд одностайно вирішив, що з 11 травня 2014 року події підпадають під юрисдикцію суду», оскільки «території, захоплені сепаратистами, перебували під контролем РФ, наголосила суддя. Оголошення рішення відбулося 25 січня і тривало 20 хвилин. Представники Росії не з'явилися в Європейському суді з прав людини [35].

Незадовго до слухання у справі російський уряд відсторонив свою команду Мін'юсту від розгляду в Європейському суді з прав людини, хоча в державах-членах Ради Європи зазвичай за захист країни в Страсбурзі відповідає Міністерство юстиції.

Значну увагу у справі привертає збиття пасажирського літака рейсу МН17 17 липня 2014 року, яке стало трагедією міжнародного масштабу, забравши життя 298 осіб з різних країн світу. Спроби незаконного вивезення та викрадення дітей-сиріт з Донецької та Луганської областей на територію РФ у 2014 році також займають центральне місце у цій міждержавній справі, висвітлюючи систематичні порушення прав дитини та основоположних прав людини [35].

Вважаємо, що об'єднання цих трьох заяв в одну справу відображає комплексний підхід до розгляду широкого спектру порушень, спричинених конфліктом на Сході України, включаючи збройну агресію, окупацію територій, а також цілеспрямовані атаки на цивільне населення та інфраструктуру.

Держави-заявники стверджували про наступні порушення Росією:

- статті 2 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) – право на життя
- статті 3 ЄКПЛ – заборона катувань, нелюдського і такого, що принижує гідність поводження)
- статті 4 ЄКПЛ – заборона примусової праці
- статті 5 ЄКПЛ – право на свободу
- статті 8 ЄКПЛ – право на повагу до приватного та сімейного життя

- статті 9 ЄКПЛ – свобода думки, совісті та релігії
- статті 10 ЄКПЛ – свобода вираження поглядів
- статті 11 ЄКПЛ – свобода зібрань і асоціацій
- статті 13 ЄКПЛ – право на ефективний засіб правового захисту
- статті 14 ЄКПЛ – заборона дискримінації
- статті 1 Протоколу № 1 – захист власності
- статті 2 Протоколу № 1 – право на освіту
- статті 3 Протоколу № 1 – право на вільні вибори
- статті 2 Протоколу №4 – свобода пересування [35].

26 січня 2022 відбулися усні слухання Великою Палатою щодо прийнятності даної справи. Уряд рф висловив своє несхвалення рішення Європейського суду з прав людини щодо незлиття міждержавної справи «Росія проти України» зі справою «Україна та Нідерланди проти Росії», стверджуючи, що росія не визнає заявлені у цих справах скарги та не вважає себе стороною конфлікту в Україні. Відповідно до позиції рф, справу слід відхилити як неприйнятну, оскільки події, описані у справі «Україна та Нідерланди проти Росії», відбувалися на території Донецької та Луганської областей, що перебувають за межами суверенітету рф. Російська Федерація також наголосила, що міждержавна справа була сфабрикована без достовірних доказів, звинувачуючи сторону заявників у наданні фальсифікованих доказів [35].

Щодо збиття літака МН-17 у липні 2014 року, уряд рф охарактеризував цей інцидент як світову трагедію, водночас звинуватив уряд Нідерландів у використанні сфабрикованих доказів для обвинувачення Росії у причетності до трагедії. Підкреслюючи, що збиття літака відбулося в умовах активних бойових дій в повітряному просторі України, росія заявила, що не мала відношення до збиття літака.

Позиція України ґрунтується на визнанні, що рф має екстратериторіальну юрисдикцію на цих територіях згідно зі статтею 1 Європейської конвенції з прав людини, починаючи з кінця квітня 2014 року.

Таке твердження підкріплюється доказами присутності російських військових сил та озброєння на цих територіях, а також військовим, політичним та економічним впливом РФ на керівництво так званих "Д/ЛНР" та фізичним контролем над постраждалими від порушень прав людини [35].

Європейський суд з прав людини дійшов висновку, що з 11 травня 2014 року, коли були проведені так звані «референдуми про незалежність», оголошуючи «ДНР" і "ЛНР» суверенними державами з новоутвореними «урядами», РФ здійснювала ефективний контроль над цими територіями. Визначенням юрисдикції росії над цими регіонами слугувала її військова, політична, та економічна підтримка сепаратистів, що продовжувалася мінімум до 26 січня 2022 року, дати проведення слухань у справі [35].

Суд підкреслив, що встановлення точного обсягу військової присутності російських сил в Донбасі, особливо до масштабного втручання у бойових діях поблизу Іловайська, було неможливим на основі наданих доказів. Тим не менш, визнання кількох ключових сепаратистських лідерів як високопосадовців російських військових, що діяли за інструкціями Росії, свідчило про значний вплив РФ на військову стратегію сепаратистів.

Докази масштабної поставки зброї та військової техніки росією сепаратистам, у тому числі під виглядом гуманітарних конвоїв, визнавалися Судом незаперечними. Також було встановлено, що росія створила тренувальні табори біля українсько-російського кордону, де готувалися як російські військові, так і учасники бойових дій на сході України.

Окрім того, Суд підтвердив надання росією артилерійського прикриття сепаратистам, зокрема в літні місяці 2014 року, хоча і висловив критику щодо недостатності доказів від українського уряду, зокрема, щодо експертних аналізів місць ударів [35]. Суд також звернув увагу на значне збільшення російських військ вздовж кордону з Україною у березні 2014 року, що свідчило про військову підтримку сепаратистів з боку росії.

У рішенні Європейського суду з прав людини визначено, що є переконливі докази систематичних порушень та офіційної толерантності до

таких порушень, що охоплюють широкий спектр прав людини. Серед них: незаконні військові напади, що призвели до загибелі цивільних, збиття літака МН17, позасудові страти; численні випадки катувань, включно з сексуальним насильством; примусова праця; викрадення людей; напади на релігійні групи; обмеження свободи вираження поглядів; руйнування та крадіжка приватної власності; заборона української освіти; дискримінація на основі етнічної чи політичної приналежності. Водночас Суд не знайшов достатньо доказів щодо порушення права на свободу зібрань та об'єднань, зауваживши, що скарга України з цього приводу обмежується переслідуванням політичних організацій, що підтримують територіальну цілісність України, та їх членів [35].

Окремо розглянуто скаргу щодо вивезення дітей, де Суд визнав наявність адміністративної практики та толерантності за такими порушеннями як катування, незаконне утримання, втручання у приватне життя, обмеження свободи пересування. Щодо збиття літака МН17, Суд визнав достатньо доказів для розгляду порушень права на життя, заборони нелюдського поводження, та права на ефективний засіб правового захисту, підкреслюючи страждання родичів загиблих та відсутність ефективного розслідування від росії [35]. Суд практично у повному обсязі визнав прийнятними заяви України та Нідерландів, встановивши відповідальність росії за широкий спектр порушень прав людини на території Східної України та щодо збиття літака МН17.

Таким чином, аналіз рішень Європейського суду з прав людини в контексті збройного конфлікту на території України вказує на значне занепокоєння щодо масових порушень прав людини, які стали результатом агресії рф. За умов воєнного стану, дані рішення наголошують на критичній важливості дотримання міжнародних норм та зобов'язань з прав людини, навіть у надзвичайних обставинах. ЄСПЛ, через свої вердикти, підтвердив концепцію, що військові дії не можуть виправдовувати безкарне порушення основоположних прав і свобод осіб, особливо цивільного населення.

Рішення у справі «Україна та Нідерланди проти Росії» ілюструє готовність суду зайняти активну позицію у захисті прав людини на міжнародному рівні, визначаючи конкретні випадки, де держава-агресор несе відповідальність за свої дії. При цьому, Суд акцентує на необхідності належного розслідування порушень та забезпечення справедливої компенсації жертвам.

Водночас, ці рішення слугують важливим прецедентом для міжнародної правової системи, зокрема у питанні встановлення юрисдикції над територіями, де відбуваються збройні конфлікти або окупація. Вони висвітлюють складність визначення «ефективного контролю» та його впливу на відповідальність держави за порушення прав людини.

Отже, аналіз рішень ЄСПЛ підкреслює необхідність посилення механізмів міжнародного правосуддя для захисту прав людини та підтримки міжнародного порядку, заснованого на правилах, особливо у контексті глобальних викликів, пов'язаних з міжнародними конфліктами та агресією.

2.3. Діяльність Червоного Хреста в Україні (на прикладі м. Суми)

Операційна діяльність Товариства Червоного Хреста України (ТЧХУ) спирається на правову базу, закріплену в Женевських конвенціях від 12 серпня 1949 року та трьох Додаткових протоколах до них, датованих 8 червня 1977 року (Протоколи I та II) та 8 грудня 2005 року (Протокол III) [24].

Законодавство доповнюється нормативними актами України: Законом «Про Товариство Червоного Хреста України» від 2014 року, Законом «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця та Червоного Кристала в Україні» від 2010 року, а також Указом Президента України від 28 жовтня 1992 року №548/92. Регулятивну базу доповнює Статут Товариства, що

визначає структуру, основні напрями діяльності та принципи взаємодії з партнерами [24].

Важливим моментом в історії Товариства стало його визнання Міжнародним комітетом Червоного Хреста (МКЧХ) 29 вересня 1993 року та схвалення його членства в Міжнародній Федерації Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця на IX сесії Генеральної Асамблеї цієї організації [24].

Функціонування ТЧХУ відбувається в тісній взаємодії з державними органами, органами місцевого самоврядування, недержавним сектором, корпоративним сектором, а також в рамках партнерства з ключовими суб'єктами Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, включно з МКЧХ, Міжнародною Федерацією Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та іншими національними Товариствами [24].

Організаційна структура ТЧХУ побудована таким чином, щоб забезпечити ефективну координацію діяльності та швидке реагування на надзвичайні ситуації в будь-якій частині країни.

Національний, або центральний рівень ТЧХУ, представлений Національним комітетом, який виступає виконавчим органом Товариства. Орган забезпечує загальне керівництво, планування та координацію діяльності всієї мережі організацій ТЧХУ, формулює стратегії розвитку та визначає пріоритетні напрямки роботи [24].

Регіональний рівень представлений обласними організаціями ТЧХУ, які відіграють ключову роль у реалізації місії Товариства на території конкретних областей. Регіональні організації відповідають за організацію гуманітарної допомоги, проведення просвітницьких заходів, навчання населення навичкам першої допомоги та реагування на надзвичайні ситуації в рамках своєї територіальної компетенції [24].

Місцевий рівень складається з міських, районних та міськрайонних організацій ТЧХУ. Зазначені структури безпосередньо залучені до виконання гуманітарних програм і проектів, надання допомоги

постраждалим, організації донорських акцій та інших заходів, спрямованих на підтримку вразливих верств населення.

Первинний рівень представлений осередками ТЧХУ, створеними у місцях роботи, проживання або навчання громадян. Первинні організації служать основою для залучення волонтерів і активістів до реалізації локальних ініціатив та проектів, спрямованих на підвищення рівня гуманітарної безпеки та підтримки потребуючих членів громад [24].

Комплексна структура Товариства Червоного Хреста України забезпечує ефективне виконання його місії, дозволяючи оперативно відповідати на різноманітні виклики та потреби в масштабах всієї країни. Координація зусиль на всіх рівнях, активне залучення волонтерів та партнерство з державними, громадськими та міжнародними організаціями дозволяють ТЧХУ ефективно реалізовувати гуманітарні ініціативи та надавати допомогу тим, хто її найбільше потребує.

З моменту початку повномасштабної агресії рф проти України 24 лютого 2022 року, Українське Товариство Червоного Хреста здійснило оперативну мобілізацію своїх сил і ресурсів для надання невідкладної допомоги постраждалим серед цивільного населення (рис.2.1).

Рис.2.1. Карта гуманітарної допомоги населенню [24]

Ключовими напрямками діяльності Українського Червоного Хреста стали доставка гуманітарної допомоги, роз'яснення основ першої допомоги та інформування про мінну безпеку, надання психосоціальної підтримки постраждалим, евакуація осіб з небезпечних зон спільно з Державною службою надзвичайних ситуацій України, а також робота на залізничних вокзалах і пунктах перетину кордону для допомоги переміщеним особам. Мобільні медичні бригади здійснюють виїзди до віддалених населених пунктів для надання медичної допомоги, а соціальні помічники підтримують людей літнього віку та ведуть догляд за ними [24].

Особливу увагу Український Червоний Хрест приділяє реабілітації постраждалих від війни, впроваджуючи проекти, які сприяють як психічному, так і фізичному відновленню. Для осіб, вимушених покинути свої домівки через бойові дії, облаштовуються тимчасові притулки, де їм надається вся необхідна підтримка для задоволення їхніх основних потреб.

Паралельно із наданням безпосередньої допомоги, Український Червоний Хрест бере активну участь у відновленні інфраструктури, пошкодженої внаслідок бойових дій, включаючи медичні заклади та об'єкти цивільного призначення. Для переміщених осіб будуються модульні містечка, забезпечені всім необхідним для комфортного проживання [24].

Сумська обласна організація Товариства Червоного Хреста України є ключовою структурною одиницею національного рівня цієї гуманітарної організації, яка здійснює свою діяльність у межах Сумської області. Розташування офісу організації знаходиться за адресою: місто Суми, вулиця Холодногірська, будинок 41 [32].

Юридична інформація діяльності наведена у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Сумська обласна організація Товариства Червоного Хреста України

Повне найменування	СУМСЬКА ОБЛАСНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТОВАРИСТВА ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА УКРАЇНИ
Скорочена назва	СУМСЬКА ОБЛАСНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТЧХ

Статус юридичної особи	Не перебуває в процесі припинення
Код ЄДРПОУ	02940322
Дата реєстрації	17.10.1997 (26 років 4 місяці)
Уповноважені особи	Шаповал Ігор Вікторович
Розмір статутного капіталу	0,00 грн.
Організаційно-правова форма	Громадська організація
Види діяльності	Основний: 88.99 Надання іншої соціальної допомоги без забезпечення проживання, н.в.і.у. Інші: 88.10 Надання соціальної допомоги без забезпечення проживання для осіб похилого віку та інвалідів

Джерело: [32; 33]

В місті Суми організації здійснюють ряд важливих ініціатив. Вони забезпечують потребуєчих продуктовими та гігієнічними наборами, гарантуючи базові потреби у їжі та особистій гігієні. Одним з пріоритетів є забезпечення доступу до чистої питної води, що є критично важливим для підтримки здоров'я населення. Підтримка медичних закладів, які забезпечують лікування та догляд за пораненими та хворими, також входить до переліку невідкладних заходів.

Окрему увагу приділяють допомозі людям похилого віку та особам з інвалідністю, котрі особливо вразливі в умовах конфлікту. Роботи з відновлення пошкоджених житлових будинків допомагають повернути відчуття стабільності та безпеки в життя постраждалих. Психосоціальна підтримка відіграє ключову роль у подоланні стресу та травм, спричинених війною, допомагаючи людям адаптуватися до нових обставин.

Важливою складовою діяльності є відновлення зв'язків між членами родин, які були розлучені внаслідок війни, надаючи їм надію та можливість знову об'єднатися. Всі ці заходи виконуються з метою полегшення становища тих, хто опинився в скрутному становищі через військові дії, і

спрямовані на забезпечення їхніх основних потреб та відновлення нормального життя.

Крім того, Сумська обласна організація Товариства Червоного Хреста України активно веде свою діяльність в соціальних мережах, ділячись оновленнями та інформацією про свої ініціативи, що мають велике значення для спільноти. Організація регулярно оголошує про проведення конкурсів, спрямованих на покращення моніторингу та оцінку потреб у містах та селищах [33].

У своїх соціальних мережах організація також інформує про значний внесок мобільних медичних бригад, які працюють у різних громадах Сумської області, зокрема у Кролевецькій, Тростянецькій, Глухівській, Недригайлівській та Путивльській. Бригади надають необхідну медичну допомогу громадянам, охоплюючи широкий спектр медичних послуг, від первинної допомоги до спеціалізованого лікування. Зазначається, що лише протягом одного місяця медичні послуги отримали понад 1900 пацієнтів у 96 населених пунктах.

Окрім медичної підтримки, Товариство акцентує увагу на наданні допомоги Центрам для проживання внутрішньо переміщених осіб, наприклад, у селі Чапліївка Шосткинського району. Забезпечення побутовою технікою, спальними наборами, ковдрами та іншими необхідними речами стає в нагоді мешканцям цих центрів, підтримуючи їх у складний час [32].

Особлива увага приділяється ініціативам з відновлення та започаткування власної справи серед мешканців, що страждають від економічних наслідків конфлікту. Програма підтримки домогосподарств, яка впроваджується в Шосткинській громаді, надає гранти для розвитку малого бізнесу, допомагаючи людям створювати стабільне джерело доходу.

Через своє географічне розташування, Сумська область знаходиться у безпосередній близькості до кордону з РФ, країною, чії дії проти України мають ознаки агресії та тероризму, що в свою чергу створює унікальний

комплекс викликів для діяльності організацій гуманітарної допомоги, зокрема Товариства Червоного Хреста України, у регіоні.

Перш за все, існує постійна необхідність у більшій кількості ресурсів. Обсяги допомоги, які потрібні постраждалим від конфлікту особам, значно перевищують наявні матеріальні, фінансові та людські ресурси, що ставить під загрозу здатність організації ефективно виконувати свою місію.

Безпека персоналу та волонтерів Червоного Хреста є ще одним важливим аспектом. Робота в зоні конфлікту або близько до лінії зіткнення вимагає від організації забезпечення належного рівня безпеки для своїх представників, що є складним завданням у умовах постійної загрози атак, мінної небезпеки та інших ризиків.

Доступ до людей, які потребують допомоги, також є серйозною проблемою. Часто гуманітарна допомога потрібна в віддалених або важкодоступних районах, де інфраструктура пошкоджена або знищена, а дороги заміновані. Це вимагає від Червоного Хреста розробки спеціальних логістичних планів та застосування спеціалізованого транспорту.

Незважаючи на зазначені виклики, Товариство Червоного Хреста України не припиняє своєї діяльності та продовжує надавати допомогу постраждалим від війни особам у Сумській області та інших регіонах країни. Як зазначалося вище, робота включає надання продуктових та гігієнічних наборів, забезпечення доступу до чистої питної води, підтримку медичних закладів, допомогу людям похилого віку та особам з інвалідністю, відновлення пошкоджених будинків, психосоціальну підтримку, а також реуніфікацію родин, розлучених через війну.

Ефективність цієї роботи залежить від співпраці з місцевими органами влади, іншими гуманітарними організаціями, міжнародними партнерами, а також від підтримки громадськості та донорів. Через свою невтомну працю та відданість місії допомоги потребуючим, Червоний Хрест в Україні продовжує бути важливим елементом гуманітарної відповіді на військовий конфлікт у країні.

Ключовим аспектом діяльності Червоного Хреста є забезпечення захисту осіб, які опинилися під впливом воєнних дій. Організація активно працює над сприянням дотриманню норм міжнародного гуманітарного права, яке встановлює правила поведінки у збройних конфліктах та має на меті захист цивільних осіб. Відвідування затриманих осіб, з метою переконання у їх гуманному поводженні, становить важливу частину місії Червоного Хреста.

Таким чином, діяльність Червоного Хреста в Україні та в місті Суми є важливим прикладом ефективної відповіді на гуманітарні потреби в умовах війни та інших надзвичайних ситуацій. Широкий спектр діяльності Товариства Червоного Хреста України охоплює надання продуктових та гігієнічних наборів, забезпечення доступу до чистої води, підтримку медичних закладів, допомогу людям похилого віку та особам з інвалідністю, відновлення пошкоджених будинків, психосоціальну підтримку, а також зусилля щодо відновлення зв'язків між розділеними сім'ями.

Оперуючи на основі правової бази, встановленої Женевськими конвенціями та національним законодавством України та застосовуючи структурований підхід до координації своєї діяльності на різних рівнях, від національного до місцевого, Червоний Хрест демонструє здатність швидко та ефективно реагувати на різноманітні гуманітарні виклики. Співпраця з державними органами, міжнародними партнерами та місцевими громадами.

Одним із ключових аспектів діяльності Червоного Хреста є гарантування права на життя. Яке включає забезпечення невідкладної медичної допомоги постраждалим у зонах конфлікту, евакуацію поранених та хворих до безпечних місць, надання життєво необхідних ресурсів, таких як медикаменти та обладнання для польових госпіталів. Червоний Хрест також проводить навчання з першої допомоги для населення, що сприяє збереженню життя до прибуття професійної медичної допомоги.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ЖИТТЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

3.1. Рекомендації з удосконалення законодавства і практики

В умовах воєнного стану, коли загрози для життя та безпеки громадян істотно зростають, виникає нагальна потреба в удосконаленні законодавчого регулювання та практичних механізмів захисту основоположного права кожної особи на життя. Для цього необхідно вжити низку комплексних заходів, спрямованих на посилення правових гарантій та ефективності існуючих інструментів захисту.

Перш за все, слід внести зміни та доповнення до законодавства, які б конкретизували положення, що регулюють воєнний стан, з особливим акцентом на захист права на життя. Законодавство має чітко визначати обмеження, які можуть бути встановлені на окремі права та свободи людей у цей період, а також забезпечувати, щоб такі обмеження були строго пропорційні поставленій меті та не порушували суті права на життя.

Законодавче закріплення права на життя в умовах воєнного стану вимагає детального розгляду можливості запровадження додаткових механізмів захисту, які б унеможлилювали свавільне позбавлення життя. Наприклад, встановлення чітких критеріїв для використання зброї силами безпеки, принципів розумної та пропорційної сили, а також обов'язкового розслідування усіх випадків смерті, що сталися під час дії воєнного стану.

Ключовою рекомендацією є запровадження механізмів парламентського контролю за діями виконавчої влади під час воєнного стану. Парламент має регулярно переглядати заходи, вжиті урядом, аби гарантувати, що вони відповідають міжнародним стандартам захисту прав людини та не перевищують встановлених обмежень. Ефективний

парламентський нагляд може сприяти підзвітності та прозорості в діях влади, забезпечуючи високий рівень захисту права на життя навіть у надзвичайних умовах.

Також важливим аспектом є розвиток інституційних можливостей правозахисних організацій та національних омбудсменів для ефективного моніторингу дотримання прав людини під час воєнного стану. Створення спеціальних моніторингових груп, що матимуть доступ до усіх територій та об'єктів, де можливе порушення права на життя, дозволить своєчасно реагувати на такі порушення та запобігати їм.

У контексті забезпечення захисту права на життя під час воєнного стану, на практиці перш за все, важливо вжити заходів для створення та ефективного функціонування системи раннього попередження. Така система повинна базуватися на зборі, аналізі та оперативному обміні інформацією про потенційні загрози цивільному населенню. Її мета – своєчасне ідентифікування ризиків та попередження ситуацій, що можуть призвести до порушень права на життя, з мінімізацією наслідків шляхом оперативного реагування.

Забезпечення належного розслідування випадків порушень права на життя є ще одним критично важливим елементом практичних заходів. Належне та неупереджене розслідування кожного випадку, що включає збір доказів, допити свідків та оцінку обставин, дозволяє притягнути до відповідальності винних осіб та запобігти подібним інцидентам у майбутньому. Ефективні механізми розслідування також відіграють важливу роль у відновленні довіри громадськості до правоохоронних органів та системи справедливості.

Підвищення кваліфікації кадрів, залучених до захисту права на життя в умовах воєнного стану, є невід'ємною частиною підвищення ефективності захисту цього права. Регулярні тренінги та навчальні програми для правоохоронців, суддів, прокурорів та інших професіоналів, які розглядають питання прав людини, мають забезпечити глибоке розуміння

міжнародних стандартів та норм міжнародного гуманітарного права, а також розвинути навички, необхідні для їх ефективного застосування.

Співпраця з міжнародними організаціями та інституціями в галузі прав людини служить важливим каналом для обміну досвідом, отримання технічної допомоги та підтримки у впровадженні міжнародних стандартів у національну практику. Залучення міжнародних експертів до процесів моніторингу, оцінки та підвищення кваліфікації має значний потенціал для покращення становища з захисту права на життя, особливо в країнах, що зіштовхуються з викликами воєнного часу.

Щодо інших важливих питань, які, на нашу думку, мають бути враховані в контексті захисту права на життя в умовах воєнного стану, варто виділити значущість проведення інформаційно-просвітницьких кампаній та підтримки психологічного здоров'я населення.

Інформаційно-просвітницькі кампанії є невід'ємною частиною стратегії забезпечення права на життя, оскільки вони спрямовані на підвищення обізнаності населення щодо основних прав людини, міжнародного гуманітарного права, а також методів самозахисту в умовах воєнних дій. Такі кампанії можуть включати роз'яснення щодо безпеки цивільних осіб, правил поведінки при надзвичайних ситуаціях, важливості дотримання законодавства та міжнародних конвенцій. Освітні програми та публічні ініціативи допомагають формувати культуру прав людини та сприяють створенню більш безпечного та захищеного суспільного середовища.

Підтримка психологічного здоров'я населення є ще одним критично важливим аспектом, особливо в контексті воєнних конфліктів та надзвичайних ситуацій, які можуть спричинити значний емоційний стрес і травми серед цивільного населення. Забезпечення доступу до психологічної допомоги, організація групових та індивідуальних консультацій, створення центрів психологічної підтримки та гарячих ліній – усе це сприяє відновленню психічного здоров'я людей, які пережили травмуючі події.

Програми психологічної реабілітації та підтримки дозволяють особам, які зіткнулися з втратами, насильством чи пережили інші тяжкі обставини, ефективно адаптуватися та повернутися до нормального життя.

Таким чином, рекомендації з удосконалення законодавства і практики захисту права на життя в умовах воєнного стану є ключовими для підтримання основних прав людини та демократичних принципів, незважаючи на виклики, пов'язані з воєнними діями чи кризами. Важливість удосконалення законодавства полягає в необхідності чіткого визначення обмежень на дії виконавчої влади, гарантування прав та свобод людей, а також створення механізмів для ефективного парламентського контролю та моніторингу дотримання прав людини.

На практиці, реалізація заходів для створення ефективної системи раннього попередження, належного розслідування порушень, підвищення кваліфікації кадрів, а також співпраці з міжнародними організаціями відіграють вирішальну роль у забезпеченні захисту права на життя.

Окрім того, проведення інформаційно-просвітницьких кампаній та підтримка психологічного здоров'я населення є невід'ємною частиною комплексної стратегії захисту прав людини.

Враховуючи зазначені рекомендації, важливо зазначити, що їх успішна імплементація вимагає злагоджених зусиль уряду, парламенту, правозахисних організацій, міжнародної спільноти та громадянського суспільства. Тільки через спільну роботу можливо досягнути значного прогресу в захисті та підтримці права на життя в умовах воєнного стану, забезпечуючи дотримання міжнародних гуманітарних стандартів та зміцнення основ демократії та правової держави.

3.2. Майбутнє права на життя у контексті глобальних викликів

Війна, розпочата росією проти України, спровокувала глибоку гуманітарну кризу, що мала величезний вплив на життя мільйонів людей. Результатом стала загибель тисяч мирних жителів, масштабні руйнування житлової інфраструктури, великі перешкоди у доступі до медичної допомоги та глибокі психологічні травми серед населення. Вплив війни на право на життя став одним з найболючіших аспектів конфлікту, підкреслюючи крихкість людського існування у воєнних умовах.

Майбутнє права на життя в умовах та після закінчення війни має бути зосереджено на відновлення України, яке включає реконструкцію зруйнованої інфраструктури та відновлення соціальних служб для забезпечення належних умов життя.

Другий важливий аспект – притягнення до відповідальності осіб, винних у воєнних злочинах та порушеннях прав людини, що є ключовим для відновлення справедливості та запобігання подібним конфліктам у майбутньому.

Також важливим є удосконалення системи міжнародної безпеки з метою запобігання подібним агресіям та забезпечення стійкого миру. Розробка та впровадження механізмів, здатних ефективно реагувати на порушення міжнародного права, стає вирішальним кроком на шляху до забезпечення довгострокової безпеки та стабільності.

Підвищення обізнаності про цінність життя та важливість захисту прав людини в умовах будь-якого конфлікту є не менш важливим. Освітні програми, публічні кампанії та робота з громадськістю мають на меті формування культури поваги до прав людини, зокрема права на життя, що є основою стабільного та безпечного світового порядку.

Захист права на життя у часи глобальних викликів вимагає скоординованих дій на національному та міжнародному рівнях, активної участі державних інститутів, міжнародних організацій, громадськості та кожного індивіда. Виклики, спричинені війною в Україні, наголошують на необхідності зміцнення правових та моральних основ захисту людського

життя, відновлення пошкоджених соціальних зв'язків та створення умов для мирного співіснування.

Зазначимо, що і пандемія COVID-19 наголосила на критичних викликах, з якими стикаються системи охорони здоров'я на глобальному рівні, виявивши їхню крихкість та обмежену спроможність ефективно реагувати на масштабні загрози громадському здоров'ю. Швидке поширення вірусу SARS-CoV-2, що призвело до мільйонів випадків захворювання та смерті по всьому світу, продемонструвало, наскільки взаємопов'язаним є наше сучасне суспільство та наскільки важливою є солідарність у вирішенні глобальних здоров'язахисних питань.

Майбутнє захисту права на життя у контексті здоров'я вимагатиме від міжнародної спільноти не лише співпраці та координації у відповідях на пандемії, але й впровадження стійких інвестицій у системи охорони здоров'я, щоб забезпечити їхню готовність та стійкість до майбутніх загроз. Важливим аспектом стане зміцнення первинної медичної допомоги, розширення програм вакцинації, а також підвищення потенціалу національних систем охорони здоров'я через підготовку кадрів, посилення лабораторних можливостей та розвиток систем раннього попередження.

Справедливий доступ до медичного обслуговування та вакцин стане ключовим елементом у захисті права на життя, оскільки пандемія виявила глибокі нерівності у доступі до медичних ресурсів між країнами та всередині них. Міжнародні ініціативи, такі як COVAX, що спрямовані на забезпечення рівного доступу до вакцин проти COVID-19 для країн з різним рівнем доходу, є важливим кроком у напрямку глобальної солідарності та еквіті.

Ще одним глобальним викликом є зміна клімату, яка являє один із найсерйозніших викликів сучасності, що ставить під загрозу фундаментальне право на життя на глобальному рівні. Наслідки цього феномену охоплюють широкий спектр проблем, від природних катастроф, таких як збільшення частоти та інтенсивності штормів, посух, повеней, до

довготривалих змін у доступності життєво необхідних ресурсів, зокрема води та продовольства. Екстремальні погодні умови та зміни кліматичних умов впливають на аграрний сектор, водопостачання, здоров'я людей, екосистеми, що у свою чергу, може призводити до масових міграцій, конфліктів за ресурси та збільшення випадків харчової та водної небезпеки.

Адаптація до змін клімату та мінімізація її негативних наслідків вимагають всебічного підходу, який би включав як глобальні, так і локальні заходи. Важливою складовою ефективною відповіді на виклики, пов'язані із зміною клімату, є інвестування в стійкий розвиток, що передбачає перехід до відновлювальних джерел енергії, енергоефективності, стійкого землеробства та збереження природних ресурсів.

У цьому контексті велике значення мають міжнародні угоди та ініціативи, такі як Паризька кліматична угода, яка покликана об'єднати зусилля країн світу з метою обмеження глобального потепління. Однак, успіх цих угод залежить від реального втілення зобов'язань на національному рівні, включаючи адекватне фінансування, розробку та впровадження національних стратегій адаптації та зменшення викидів парникових газів.

Окрім урядових заходів, значну роль в адаптації до змін клімату та захисті права на життя відіграють наукові дослідження, інновації, а також активність громадянського суспільства. Важливим є залучення широких верств населення до дискусії про зміну клімату, підвищення обізнаності про її наслідки та пошук ефективних шляхів адаптації та мінімізації ризиків.

Таким чином, майбутнє права на життя у контексті глобальних викликів вимагає комплексного підходу, який об'єднує зусилля на міжнародному, національному та локальному рівнях для вирішення таких проблем, як військові конфлікти, пандемії та зміна клімату.

Війна в Україні та пандемія COVID-19 підкреслили критичну важливість захисту права на життя та необхідність вжиття ефективних заходів для його гарантування. Відновлення України, притягнення до

відповідальності винних у воєнних злочинах, удосконалення системи міжнародної безпеки та підвищення обізнаності про цінність життя стануть ключовими елементами в забезпеченні майбутнього права на життя в цьому регіоні.

ВИСНОВКИ

Поняття «право на життя» є надзвичайно багатограним і вбирає в себе широкий спектр юридичних, етичних, соціальних та філософських аспектів. Його захист є наріжним каменем для забезпечення гідності особистості та реалізації інших прав і свобод, акцентуючи на важливості створення ефективних міжнародних та національних механізмів для запобігання порушенням і реагування на них. Історичний розвиток концепції права на життя, від античності до сучасності, підкреслює його незмінність та універсальність як фундаментального права, невіддільного від природи людини.

Аналіз цивільного та конституційного законодавства різних країн свідчить про універсальне прагнення до визнання та захисту права на життя, що знаходить відображення у відмові від смертної кари та введенні строгих обмежень на втручання в життя і тілесну недоторканність особи, що підтверджується рішеннями міжнародних судів та конституційними положеннями, які ставлять життя людини вище за будь-які юридичні норми, забороняючи будь-які форми свавільного позбавлення життя.

В умовах глобалізації та зростання викликів сучасності, забезпечення права на життя вимагає від усіх країн не лише адаптації своїх законодавчих систем до міжнародних стандартів, але й активної участі у міжнародному діалозі та співпраці для розвитку ефективних стратегій захисту цього найважливішого права. Отже, право на життя є фундаментом, на якому тримається цілісність людської цивілізації, і його захист є першочерговим завданням для кожної правової системи.

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) займає ключове місце у системі захисту прав людини в Європі, відіграючи вирішальну роль у забезпеченні дотримання та захисту права на життя. Як виражено в статті 2 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ), право на життя є фундаментальним, а держави-учасниці зобов'язані не лише уникати

свавільного позбавлення життя, але й активно діяти для його захисту. Через свою практику ЄСПЛ сприяє розвитку правових норм, утверджуючи стандарти для національних судів держав-учасниць, а також впливає на розширення інтерпретації права на життя, зокрема в аспектах забезпечення належних умов життя.

Ратифікація Україною Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини 1950 року стала знаковою подією, що підкреслила прихильність країни до європейських цінностей у сфері прав людини та засвідчила готовність до інтеграції міжнародних стандартів в національну правову систему. Визнання Україною обов'язковості рішень ЄСПЛ є важливим кроком на шляху до забезпечення ефективного захисту прав та свобод громадян на міжнародному рівні.

Значущим кроком у напрямку виконання рішень ЄСПЛ та вирішення системних проблем стало створення Комісії з питань виконання рішень ЄСПЛ та запуск україномовного інтерфейсу бази даних HUDOC. Ініціативи підкреслюють зусилля України щодо покращення правового захисту громадян та відповідності міжнародним зобов'язанням у сфері прав людини.

Незважаючи на виклики, пов'язані з політичною та соціально-економічною, а зараз вже і військовою кризою, Україна демонструє активність у напрямку захисту та просування прав людини. Розробка «Національної стратегії розв'язання проблеми невиконання рішень судів» та інші позитивні зрушення свідчать про прагнення до подолання існуючих проблем і зміцнення правової держави.

Висока активність громадян та юридичних осіб України в зверненнях до ЄСПЛ, а також значна кількість рішень Суду, що стосуються України, підкреслюють важливість міжнародної правової співпраці та ефективних механізмів захисту прав людини. Водночас, це вказує на необхідність подальшого зміцнення національної правової системи, забезпечення

дотримання прав і свобод громадян, а також розробки ефективних механізмів реагування на порушення прав людини на національному рівні.

Воєнний стан і обмеження прав людини в Україні, запроваджені у відповідь на агресію та серйозні загрози державній незалежності та територіальній цілісності, становлять суттєвий виклик для забезпечення балансу між здійсненням ефективних заходів національної безпеки та захисту основоположних прав та свобод громадян. Україна, керуючись Конституцією, міжнародними зобов'язаннями та власним законодавством, прагне забезпечити, що будь-які обмеження прав вводяться законно, необхідно, пропорційно та з обережністю, враховуючи як нагальні потреби національної безпеки, так і невід'ємні права людини.

Розгляд міжнародних норм та стандартів щодо обмеження прав людини підкреслює важливість прозорості, законності, необхідності та пропорційності будь-яких таких заходів. Міжнародні документи, такі як Європейська конвенція з прав людини, надають критичні напрямки для держав щодо того, як збалансувати потреби безпеки з обов'язками захисту основоположних прав і свобод, нагадуючи, що основні права не можуть бути обмежені без чітких та виправданих причин.

Аналіз рішень Європейського суду з прав людини в контексті збройного конфлікту на території України вказує на значне занепокоєння щодо масових порушень прав людини, які стали результатом агресії РФ. За умов воєнного стану, дані рішення наголошують на критичній важливості дотримання міжнародних норм та зобов'язань з прав людини, навіть у надзвичайних обставинах. ЄСПЛ, через свої вердикти, підтвердив концепцію, що військові дії не можуть виправдовувати безкарне порушення основоположних прав і свобод осіб, особливо цивільного населення.

Рішення у справі «Україна та Нідерланди проти Росії» ілюструє готовність суду зайняти активну позицію у захисті прав людини на міжнародному рівні, визначаючи конкретні випадки, де держава-агресор несе відповідальність за свої дії. При цьому, Суд акцентує на необхідності

належного розслідування порушень та забезпечення справедливої компенсації жертвам.

Водночас, ці рішення слугують важливим прецедентом для міжнародної правової системи, зокрема у питанні встановлення юрисдикції над територіями, де відбуваються збройні конфлікти або окупація. Вони висвітлюють складність визначення «ефективного контролю» та його впливу на відповідальність держави за порушення прав людини.

Отже, аналіз рішень ЄСПЛ підкреслює необхідність посилення механізмів міжнародного правосуддя для захисту прав людини та підтримки міжнародного порядку, заснованого на правилах, особливо у контексті глобальних викликів, пов'язаних з міжнародними конфліктами та агресією.

Діяльність Червоного Хреста в Україні та в місті Суми є важливим прикладом ефективної відповіді на гуманітарні потреби в умовах війни та інших надзвичайних ситуацій. Широкий спектр діяльності Товариства Червоного Хреста України охоплює надання продуктових та гігієнічних наборів, забезпечення доступу до чистої води, підтримку медичних закладів, допомогу людям похилого віку та особам з інвалідністю, відновлення пошкоджених будинків, психосоціальну підтримку, а також зусилля щодо відновлення зв'язків між розділеними сім'ями.

Оперуючи на основі правової бази, встановленої Женевськими конвенціями та національним законодавством України та застосовуючи структурований підхід до координації своєї діяльності на різних рівнях, від національного до місцевого, Червоний Хрест демонструє здатність швидко та ефективно реагувати на різноманітні гуманітарні виклики. Співпраця з державними органами, міжнародними партнерами та місцевими громадами забезпечує важливу підтримку в реалізації гуманітарних програм та проєктів.

Рекомендації з удосконалення законодавства і практики захисту права на життя в умовах воєнного стану є ключовими для підтримання основних прав людини та демократичних принципів, незважаючи на виклики,

пов'язані з воєнними діями чи кризами. Важливість удосконалення законодавства полягає в необхідності чіткого визначення обмежень на дії виконавчої влади, гарантування прав та свобод людей, а також створення механізмів для ефективного парламентського контролю та моніторингу дотримання прав людини.

На практиці, реалізація заходів для створення ефективної системи раннього попередження, належного розслідування порушень, підвищення кваліфікації кадрів, а також співпраці з міжнародними організаціями відіграють вирішальну роль у забезпеченні захисту права на життя.

Окрім того, проведення інформаційно-просвітницьких кампаній та підтримка психологічного здоров'я населення є невід'ємною частиною комплексної стратегії захисту прав людини.

Враховуючи зазначені рекомендації, важливо зазначити, що їх успішна імплементація вимагає злагоджених зусиль уряду, парламенту, правозахисних організацій, міжнародної спільноти та громадянського суспільства. Тільки через спільну роботу можливо досягнути значного прогресу в захисті та підтримці права на життя в умовах воєнного стану, забезпечуючи дотримання міжнародних гуманітарних стандартів та зміцнення основ демократії та правової держави.

Майбутнє права на життя у контексті глобальних викликів вимагає комплексного підходу, який об'єднує зусилля на міжнародному, національному та локальному рівнях для вирішення таких проблем, як військові конфлікти, пандемії та зміна клімату.

Війна в Україні та пандемія COVID-19 підкреслили критичну важливість захисту права на життя та необхідність вжиття ефективних заходів для його гарантування. Відновлення України, притягнення до відповідальності винних у воєнних злочинах, удосконалення системи міжнародної безпеки та підвищення обізнаності про цінність життя стануть ключовими елементами в забезпеченні майбутнього права на життя в цьому регіоні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Албул С.В. Організаційно-правові засади функціонування розвідки в Україні: теоретичні аспекти. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1-2. С. 5–9.
2. Басовська К. Право людини на життя : юридична природа та зміст. *Держава і право*. Юридичні і політичні науки. 2013 Вип. 60. С. 564–571.
3. Богачова Л.Л. Юридичні гарантії прав і свобод людини і громадянина в європейському та національному праві. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2011. № 22. С. 56–70.
4. Волівецька М.В. Декларація незалежності Сполучених Штатів Америки 1776 року, її принципи та значення. URL: http://eprints.zu.edu.ua/30316/1/%D0%92%D0%BE%D0%BB%D1%96%D0%B2%D0%B5%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82_%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%20%D0%96%D0%9D%D0%90%D0%95%D0%A3%202019%20%D0%B3%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9.-%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8B-183-186.pdf
5. Загальна декларація прав людини. Документ 995_015. Верховна Рада України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
6. Залевська І.І., Удренос Г.І. Інформаційна безпека України в умовах російської військової агресії. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1–2. С. 20–26
7. Іван Ліщина: Виконання рішень ЄСПЛ – визначальний чинник забезпечення прав та основоположних свобод людини. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ivan-lishchina-vikonannya-rishen-yespl-viznachalnij-chinnik-zabezpechennya-prav-ta-osnovopolozhnih-svobod-lyudini>

8. Катеринчук І. П. Права людини під час війни. *Проблеми становлення правової демократичної*. В.4. Ч.2. 2022. С. 3-7 URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/4/part_2/1.pdf
9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
10. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Документ 995_004. Верховна Рада України URL: <https://minjust.gov.ua/m/konventsiya-pro-zahist-prav-lyudini-i-osnovopolojnih-svobod-ta-evropeyskiy-sud-z-prav-lyudini>
11. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>
12. Конституція України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
13. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
14. Кузьменко Я. Загальна характеристика права людини на життя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2014. 32 с.
15. Кузьменко Я. Право на життя як природне право людини: теоретико-правовий аналіз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 46. Т. 1. С. 15-18.
16. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/995_043
17. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-international-covenant-on-civil-and-political-rights>

18. Основи філософії: навч. посіб. Л. О. Сандюк, С. П. Симоненко, О. В. Сулим, М. Ф. Шмиголь, Н. В. Щубелка, Ю. С. Юшкевич; [за ред. М. Ф. Шмиголя]. Київ.: Центр учбової літератури, 2017. 412 с.
19. Пащенко О. Європейські стандарти у галузі прав людини: реалії та перспективи українського законодавства. *Право України*. 2006. № 4. С. 32–35.
20. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64/2022 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
21. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/389-19>
22. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/734/2023#Text>
23. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text>
24. Про Товариство Червоного Хреста України URL: <https://redcross.org.ua/about-urcs/mission/>
25. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99#Text>
26. Рішення у справі «Кіпр проти Туреччини». Комюніке Секретаря Суду URL: <https://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=381>
27. Савчин М. В. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму: монографія. Ужгород: РІК-У, 2018. 440 с.
28. Сімейний кодекс України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

29. Скрипнюк О. В. Конституційно-правове регулювання обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Публічне право*. 2011. № 3. С. 5–11.

30. Статут ООН. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf

31. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): Монографія / Відп. ред. Я. М. Шевченко. Київ: КНТ, 2007. 626 с. URL: <http://surl.li/rprap>

32. Сумська обласна організація Товариства Червоного Хреста України URL: https://www.instagram.com/redcross_sumy?fbclid=IwAR33rOvcS09BVFquQNAfMINBwAoyrvdkh88DK8W_rKsogiDGiQI5LDYryZs

33. Сумська обласна Організація Товариства Червоного Хреста України. Youcontrol. URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/02940322/

34. Україна проти Росії (за подіями у Криму) URL: <https://rusaggression.gov.ua/ua/sprava-ukraina-proty-rosii-shchodo-krymu-za--2095814-ta--3833418-0cff9808a21c12019f8f5c3357383f40.html>

35. Україна та Нідерланди проти Росії. ЄСПЛ ухвалив рішення у міждержавній справі щодо війни URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/ukraina-ta-niderlandy-proty-rosii-yespl-ukhvalyv-rishennia-u-mizhderzhavniy-spravi-shchodo-viyny/>

36. У 2023 році ЄСПЛ постановив 130 рішень у справах проти України: про що ці справи. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/-u-2023-rosi-espl-postanoviv-130-rishen-u-spravah-proti-ukrayini-pro-shcho-ci-spravi.html>

37. Федюк Л. Зовнішні зв'язки особистих немайнових прав Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2012. Вип. 28. С. 188-

194. URL: http://irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuvcgiirbis_64.exe?C21COM=

[2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/apvchzu_2012_28_33.pdf](#)

38. Цивільний кодекс України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

39. Яцковина В.В. Міжнародні стандарти у сфері захисту прав людини. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1–2. С. 49–53.

40. American convention on human rights. URL: https://www.cartercenter.org/resources/pdfs/peace/democracy/des/amer_conv_human_rights.pdf

41. Schabas W.A. *The European Convention on Human Rights: A Commentary*. Oxford University Press, 2015. 1414 p.

42. Billet, Carole. EC Readmission Agreements: A Prime Instrument of the External Dimension of the EU's Fight against Irregular Immigration. An Assessment after Ten Years of Practice. *European Journal of Migration and Law*. 2010. № 12(1). P. 45–79.

43. Constitución española URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1978-31229>

44. Конституція Японії URL: <https://kfcplaw.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/10/%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%A1%D0%A2%D0%98%D0%A2%D0%A3%D0%A6%D0%86%D0%98%CC%86%D0%9D%D0%86-%D0%90%D0%9A%D0%A2%D0%98-%D0%AF%D0%9F%D0%9E%D0%9D%D0%86%D0%86%CC%88.pdf>